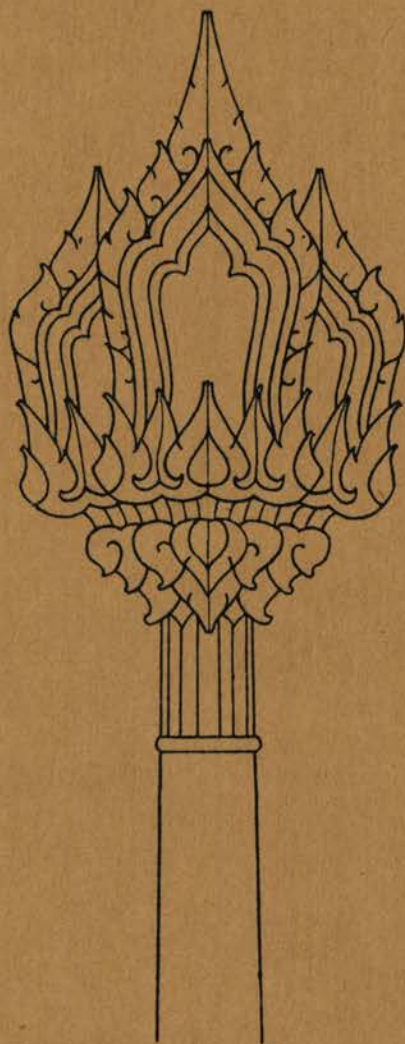

ปีที่ ๕ . เล่ม ๘ ฤกษ์จิกายม พ.ศ. ๒๕๐๘

ศิลปากร

นิตยสารรายสองเดือนของกรมศิลปากร

แบบนมพัต พระสุพรรณบัฏ

สำหรับงานพระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ

สารบัญ

ปีที่ ๕

พฤศจิกายน

๒๕๐๔

๑. สาส์นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ดมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ หน้า ๑
๒. บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ พระยาอนุนามราชชน .. ๑๖
๓. พังวัดสุวรรณาวาส จำรัส เกียรติก้อง
วัดสุวรรณาวาส เทพ สุวรัตน์ .. ๓๑
๔. ไบบอกเมืองกลันตันและตรังกานู { นายนิมะ ซากย์ แปล .. ๓๕
มูลเหตุของไบบอกเมืองกลันตันและตรังกานู ข. รัตนวิชาติ
๕. อธิบายเพลงไทย “เพลงกริพย์สุรางค์” ๓ ชั้น มนตรี ตราโมท .. ๗๘
โน้ตเพลง “กริพย์สุรางค์” ครูศักดิ์ .. ๗๙

SILPĀKON

Vol. 5

November 1961

No. 4

CONTENTS:

1. "San Somdet" (Letters between Their late Royal Highnesses
Prince Damrong and Prince Naris).	Page 1
2. Notes on Miscellaneous Subjects
by Phya Anuman Rajadhon.	„ 16
3. Plan of Wat Suwannawas
by Chamrat Kietkong.
Wat Suwannawas
by Thep Sukaratani.	„ 31
4. Official Reports on Kelantan and Trengganu in the Reign of
King Rama III.
{ Translated by Nima Sakiya
{ Historical Note by T. Ratanaphichart	„ 35
5. Explanation of the song "Phiramyasurang"
by Montri Tramote.	„ 78
Musical Notes of the song "Phiramyasurang"
Khru That	„ 79

فرمودند که این کتب را به هر که میباید بدهند و غنای کتب خود را بفرستند و او خود را
 امین است که بگوید که هر که بگوید که این کتب را بفرستد و او خود را
 سرور اندر دین و دین را بفرستد و او خود را
 فراموشی مکن که ما را بفرستد و او خود را
 تان و او خود را بفرستد و او خود را
 بفرستد و او خود را بفرستد و او خود را
 ما را بفرستد و او خود را بفرستد و او خود را
 بار خدایم که ما را بفرستد و او خود را
 مت طلب ما را بفرستد و او خود را
 بلیست بفرستد و او خود را بفرستد و او خود را
 و بلیست بفرستد و او خود را بفرستد و او خود را
 فرو جویم که ما را بفرستد و او خود را
 بر تبار و بفرستد و او خود را بفرستد و او خود را
 مها جویم که ما را بفرستد و او خود را
 بهر بلیست بفرستد و او خود را بفرستد و او خود را
 و آن حمدا و غنایم که ما را بفرستد و او خود را
 ها را بفرستد و او خود را بفرستد و او خود را
 فر کاران او را بفرستد و او خود را بفرستد و او خود را
 سرور اندر دین و دین را بفرستد و او خود را
 که ما را بفرستد و او خود را بفرستد و او خود را
 چنانچه جویم که ما را بفرستد و او خود را

۱ ۲ ۴ ۴

ภาพใบบอกเมืองกลันตันเขียนด้วยอักษรอาหรับ

ใบบอกเมืองกลันตันและเมืองตรังگانู

ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๗-๒๓๗๙ และ พ.ศ. ๒๓๘๒-๒๓๘๔

เขียนด้วยตัวอักษรอาหรับเป็นภาษามลายู

รวม ๒๘ ฉบับ

กรมศิลปากรได้ขอให้ นายนิมะ ชากี

เจ้าหน้าที่แปลข่าวภาษามลายูของกรมประชาสัมพันธ์

แปลเป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓

ใบบอกหัวเมืองทางแหลมมลายูที่นำมาตีพิมพ์ต่อไปนี้ เขียนด้วยอักษรอาหรับเป็นภาษามลายูมีรวมทั้งสิ้น ๒๘ ฉบับ สมเด็จพระยาราชราชนุกาภาพทรงได้มาจากกระทรวงมหาดไทยและโปรดให้เก็บรักษาไว้ ณ หอพระสมุดวชิรญาณ

กรมศิลปากรเห็นว่า เอกสารเหล่านี้อาจเป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวพันกันกับหัวเมืองในแหลมมลายู จึงได้ขอให้กรมประชาสัมพันธ์จัดหาแปลให้ กรมประชาสัมพันธ์ได้เอื้อเฟื้อจัดส่งนาย นิมะ ชากี เจ้าหน้าที่ข่าวของกรมประชาสัมพันธ์มาช่วยแปล และกรมศิลปากรได้ให้ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ทำเชิงอรรถใบบอกแล้วเขียนอธิบายมูลเหตุที่จะเกิด ใบบอกเหล่านี้พิมพ์ไว้ข้างหน้าเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวในเอกสารเหล่านี้ยิ่งขึ้น หวังว่าเอกสารเหล่านี้คงเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาประวัติศาสตร์ตามสมควร

ตรี อมาตยกุล

มูลเหตุแห่งไบบอกของเมืองกลันตัน ฯ

ธวัช รัตนชาติ

เมืองไทรบุรี เมืองปัตตานี เคยเป็นเมืองชนของไทยมาตั้งแต่โบราณกาล แต่เมืองตรงกันเพ่งตงชนเมื่อครั้งกรุงธนบุรี และได้ยอมเป็นประเทศราชชนกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๑ ส่วนเมืองกลันตันนั้น เดิมเป็นเมืองชนของเมืองปัตตานี ต่อมาเมืองตรงกันไต่ไปเป็นเมืองชน เพ่งแยกออกเป็นเมืองประเทศราชชนกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๒ (๑)

เรื่องที่ปรากฏในไบบอกภาษามลายูต่อไปนี้ เกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๓ เป็นต้นมา คือเมื่อวันศุกร์ เดือน ๓ แรม ๓ ค่ำ ปีเถาะ ตรีศก (๒) ตนกูเต็นหลานพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) ได้ยกกองทัพเข้ามาตีเมืองไทรบุรีได้ เจ้าพระยาบวรบุรีศรีธรรมราช จึงให้พระสุรินทรข้าหลวงในกรมพระราช

วังบวรถือหนังสือไปเกณฑ์กองทัพเมืองสงขลา พระยาสงขลาจึงให้พระสุรินทรข้าหลวงเกณฑ์กองทัพในบริเวณ ๘ หัวเมือง แต่ไม่เป็นผล เพราะไม่มีใครต้องการร่วมมือไปสู้รบกับทางเมืองไทร เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ จึงโปรดให้กองทัพกรุงเทพฯ ออกไปช่วยรวม & ทักษด้วยกัน คือ ทักษของพระยาณรงค์ฤทธิ์โกษา พระยาราชวังสัน พระยาพิไชยบุรินทร์ และพระยาเพชรบุรี (๓)

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ ได้มีไบบอกของแม่ทัพทั้ง ๔ ทักษเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ขอให้กองทัพใหญ่ออกไปช่วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง (๔) ซึ่งว่าที่สมุหพระกลาโหมเป็นแม่ทัพเรือยกออกไปเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก (๕)

(๑) ประชุมพงสาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคที่ ๑, ๒ และพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒

(๒) ตรงกับวันเสาร์ที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๓

(๓) (สุข) ได้เป็นเจ้าพระยาบวรราช ในรัชกาลที่ ๔

(๔) (ดิศ) ได้เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ในรัชกาลที่ ๔

(๕) ตรงกับวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๔

เจ้าพระยาพระคลังได้ยกกองทัพออกไปถึงเมืองสงขลา เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ^(๑) ก่อนที่เจ้าพระยาพระคลังจะไปถึงเมืองสงขลานั้น ปรากฏว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราชได้ยกทัพเข้าตีเมืองไทรได้ และตนกูเด่นด้วันกรมการต่างพากันฆ่าตัวตายเสียสิ้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจัดการเมืองไทรเรียบร้อยแล้ว จึงยกทัพมายังเมืองสงขลา และได้ร่วมปรึกษากับเจ้าพระยาพระคลังระงับความไม่สงบในบริเวณ ๗ หัวเมืองจนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ในปี พ.ศ. ๒๓๘๓ ได้เกิดความยุ่งยากขึ้นในเมืองไทรอีกครั้ง เพราะตนกูมะหะมัด สหัด หลานตนกูประจักษ์ซึ่งเคยเป็นเจ้าพระยาไทรบุรี กับตนกูมะหะมัดอาเกบ ซึ่งหนีไปเป็นสลัดอยู่ในทะเล ได้เกลี้ยกล่อมผู้คนได้มากแล้ว ก็ยกเข้าตีเมืองตรังได้ และให้วันดี (คือหัวนมาดี) อนุรักษ์เมือง แล้วจึงยกลงมาตีเมืองไทรอีกครั้ง ในขณะนั้น พระภักดีบริรักษ์ซึ่งเป็นพระยาไทรบุรีกับพระเสนานุชิตผู้น้อง บุตรเจ้าพระยานครฯ เป็นผู้รักษาเมืองไทรอยู่ เห็นว่าจะรักษาเมืองไว้ไม่ได้ จึงถอยมาอยู่เมืองพัทลุง

แล้วหนังสือบอกเข้ามา ณ กรุงเทพ ๑

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบหนังสือบอกแล้ว จึงโปรดให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชซึ่งเข้ามาราชการในกรุงเทพ ฯ รับออกไปโดยด่วน และมีตราเกณฑ์ให้พระยาวิชิตภักดีศรีพิไชยสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองไชยา คุมคน ๑,๐๐๐ ไปรักษาเมืองพังงา ส่วนเจ้าพระยานคร ฯ ไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้วก็เกณฑ์ผู้คนจากเมืองนครศรีธรรมราชเมืองพัทลุง ให้พระภักดีบริรักษ์ซึ่งเป็นพระยาไทรบุรี พระเสนานุชิตและพระวิชิตสรไกรยกกลงไปตีเมืองไทรคืน

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริว่า ถ้าเมืองยุ่งยากทางเมืองไทรขึ้นครั้งใดก็มักจะพลอยกระทบกระเทือนมาถึงบริเวณ ๗ หัวเมืองด้วยทุกครั้ง จะไว้วางใจเสียทีเดียวไม่ได้ จึงโปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา^(๒) จางวางพระคลังสินค้า เป็นแม่ทัพเจ้าพระยายมราชเป็นทัพหน้า ยกออกไปช่วยพระยาไทรบุรี พระยาศรีพิพัฒน์ เจ้าพระยายมราช ยกออกไปถึงเมืองสงขลา

(๑) ตรงกับวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๕

(๒) ชื่อทิด เป็นน้องเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ)

เมื่อวันอาทิตย์เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ^(๑) เมื่อ
ตั้งทัพอยู่ ณ เมืองสงขลา ได้ทราบว่พระ-
ยาไทรบุรี พระเสนาบดี พระวิจิตรไกร
คัเมืองไทรคนได้แล้ว เมื่อวันพุธ เดือน ๕
แรม ๖ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก^(๒)

ในระหว่างเวลาที่พระยาศรีพัฒน์
เจ้าพระยามรราช ตั้งทัพอยู่ ณ เมืองสงขลา
ปรากฏว่าพระยากันตน์ฝ่ายหนึ่ง กับคนก-
บะสาซึ่งคบคิดกับพระยาบาโงย ต่วนหลง
มเหหมัดกับพวกบุตรต่วนมุกดาอีกฝ่ายหนึ่ง
เกิดวิวาทสู้รบกันขึ้น ถ้าเหตุทั้ง ๒ ฝ่าย
เกิดวิวาทรบพุ่งกันขึ้นนั้น เนื่องจากแย่งชิง
อำนาจกันจะเป็นเจ้าเมืองกันตน์ ซึ่งปรากฏ
ข้อความในหนังสือพงศาวดารเมืองปัตตานี
ว่า

“พระยากันตน์ ชื่อเดิมสืบไม่ได้ความ
ถึงแก่กรรมลง พระยาจางวางสุดคำ
เดวอ ๑ ต่วนปากแดง ๑ ต่วนกบะสา ๑
ต่วนบาโงย ๑ ซึ่งเป็นวงศ์ญาติอยู่ในพระยา
กันตน์ถึงแก่กรรม เกิดวิวาทรบพุ่ง
แย่งชิงกันจะเป็นเจ้าเมือง โปรดเกล้าฯ ให้
พระเสนาบดี ผู้ช่วยราชการเมืองนคร
ศรีธรรมราช พระสุนทรบุรี (บุญตั้ง)
ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ออกไปประทับ

การวิวาทที่เมืองกันตน์ ครั้นพระเสนา
บดี พระสุนทรบุรี (บุญตั้ง) ไปถึง
เมืองกันตน์ ต่วนบาโงยก็หนีไปทางเมือง
กะลาปาหัง พระเสนาบดี ผู้ช่วยราชการ
เมืองนครศรีธรรมราช ก็พาตัวพระยาจาง
วาง (สุดคำเดวอ) มาไว้เสียที่เมืองนคร
ศรีธรรมราช พระสุนทรบุรี (บุญตั้ง)
ก็พาตัวต่วนกบะสา มาไว้เสียที่เมืองสงขลา
ครั้งนั้นโปรดเกล้าฯ ให้ต่วนปากแดงเป็น
พระยากันตน์ เมืองกันตน์ก็สงบเรียบร้อย

ตามที่หนังสือพงศาวดารเมืองปัตตานี
กล่าวถึงพระยากันตน์ซึ่งถึงแก่กรรมไปแล้ว
ว่า ชื่อเดิมสืบไม่ได้ความนั้น ในเรื่อง
มูลเหตุแห่งจดหมายหลวงอุดมสมบัติ ซึ่ง
สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ ทรง
ได้กล่าวถึงพระยากันตน์ผู้ว่าชื่อ หลง
มเหหมัด ได้ถึงแก่กรรมไปเมื่อประมาณปี
พ.ศ. ๒๓๘๐ พระยากันตน์ (หลง มเหหมัด)
เป็นผู้ที่ไม่มียศ และในขณะนั้นมียศ
ของพระยากันตน์ (หลง มเหหมัด) คือ

๑. น้องชาย ชื่อ พระยาบาโงย ซึ่ง
มีบุตรชายคนหนึ่ง คือ

(๑) ต่วนตาเงาะ

(๑) ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๒

(๒) ตรงกับวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

๒. หลานชาย ซึ่งเป็นบุตรพระยา
ตะมะหงง ผู้ของพระยากลันตัน มี ๔ คน คือ

- (๑) ดวนคอกกา
- (๒) ดวนมิกกา
- (๓) ดวนสังนิ (ปากแดง)
- (๔) ดวนมุต

๓. หลานชาย ซึ่งเป็นบุตรรายนามดา
(หลง ลาดอ) ซึ่งเรียกกันว่า พระยาบ้าน
ทะเล ผู้ของพระยากลันตัน มี ๒ คน คือ

- (๑) ดวนปะสา
- (๒) ดวนมุต (ชื่อซ้ำเหมือนบุตร
พระยาตะมะหงง)

ในเรื่องมูลเหตุแห่งจดหมายหลวงอุดม-
สมบัติ ได้กล่าวถึงเรื่องเมืองกลันตันต่อไป
อีก คือ

“พวกญาติวงศ์พระยากลันตันที่เป็น
ชั้นผู้ใหญ่ มีตัวอยู่ในเวลาพระยากลันตัน
(หลง มหะหมัด) ถึงอนิจกรรมนั้นเป็นน้อง
คน ๑ เป็นหลานคือบุตรของน้อง ๗ คน
นี้ว่าพระยากลันตันรับหลานบรรดาที่เป็น
บุตรพระยาตะมะหงงมาเลี้ยงไว้ตั้งแต่บิดา
ถึงแก่กรรมทั้ง ๔ คน แต่รักใคร่ไว้วางใจ
ดวนสังนิ (ปากแดง) ยิ่งกว่าคนอื่น ด้วย
เห็นว่ามีสติปัญญาตั้งใจจะให้ดวนสังนิ (ปาก
แดง) สืบวงศ์สกุลต่อไป แต่เมื่อพระยา

กลันตันถึงอนิจกรรม พวกญาติวงศ์เหล่านั้น
ไม่ปรองดองกันเกิดขึ้นเชิงที่จะแย่งกัน
เป็นเจ้าเมือง เจ้าพระยาบวรฯ จึงให้
พระเล่งหามนตรี (น้อยกลาง) บุตรคนที่ ๒
(ซึ่งได้เป็นเจ้าพระยาบวรฯ เมื่อรัชกาล
ที่ ๔) ลงไปว่ากล่าว พระเล่งหามนตรี
เห็นผู้คนพลเมืองนิยมในดวนสังนิ (ปาก
แดง) มากกว่าผู้อื่น จึงว่ากล่าวเกลี้ยไถ่
พวกญาติวงศ์ยินยอมพร้อมกันให้ดวนสังนิ
(ปากแดง) เป็นพระยากลันตัน เพื่อจะจัดการ
สิ่งปดองให้เรียบร้อย พระเล่งหามนตรีจึงให้
ดวนสังนิทำต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณา-
การ แต่งให้พระยาบาโงยเป็นผู้เป็นอา ดวนมุต
ผู้เป็นน้อง แด่ดวนปะสา บุตรพระยาบ้าน
ทะเลคุมเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรง
พระกรุณาโปรดตั้งดวนสังนิปากแดง เป็น
พระยาวิชิตภักดี พระยากลันตัน ทรงตั้ง
ดวนคอกกาพระยากลันตันสังนิปากแดง เป็น
พระยาสุนทรธิบดีศรีสุสด้านเดหวามหารายา
ตำแหน่งจางวาง ทรงตั้งดวนมิกกาพระยา
กลันตันสังนิปากแดงอีกคน ๑ เป็นตนกศรี-
อินคาราห์ประตามหามนตรี ทรงตั้งดวนมุต
น้องพระยากลันตันเป็นรายนามดา แด่พระ-
ราชทานเกียรติยศญาติของพระยากลันตัน
ชั้นผู้ใหญ่ ให้เป็นตนกทุกคนแต่เดิมมา แต่ดวน

พระยาบาไย กับคนกะปะดำ หาได้ทรงแต่ง
ให้มัยศักดิ์ไม่ ด้วยทั้ง ๒ คนมีความระแวง
ผิดครั้งชนมาช่วยพระยาตานรบไทย เมื่อ
ปีชวด โทศก จุติศักราช ๑๑๙๒ พ.ศ. ๒๓๗๓
ตั้งแต่ลงมาแล้ว ดูเหมือนพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชดำริให้
ยึดเอาตัวไว้เสียทั้ง ๒ คน หรือให้ยึดไว้
แต่พระยาบาไย ด้วยทรงระแวงพระราช
หฤทัยว่าจะไปก่อการกวนวายนอก แต่เจ้า
พระยานครฯ (น้อย) ยากจะให้การเมือง
ก่อกวนกันเรียบร้อย โดยเชื่อว่าพี่น้องปรอง
ดองกันหมดแล้ว ขอรับพระราชทานตัวออกไป
ทั้ง ๒ คน พระยาบาไยกลับออกไปถึง
เมืองนครฯ แล้วก็เลยหนีไปอยู่เมืองปาหัง
นอกพระราชอาณาเขต แต่คนกะปะดำนั้น
กลับไปอยู่เมืองก่อกวน การเมืองก่อกวน
เป็นปกติมาได้คราว ๑”

ในตอนนี้จะขอกล่าวถึงเหตุการณ์ทาง
เมืองไทรประกอบด้วย เพราะมีเรื่องราว
สัมพันธ์กันอยู่กับเหตุการณ์ในบริเวณ ๗ หัว
เมือง เมืองก่อกวนและเมืองตรังกัน คือ

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ คนกุมหะหมัดหัด
คนกูบุดดะ ซึ่งเป็นหลานเจ้าพระยาไทร-
บุรี (ประจักษ์) ได้หลบหนีไปเป็นสัดตั้งอยู่
ในทะเลฝ่ายทิศตะวันตก กลับเข้ามาคบคิด

กับหัวนมาตซึ่งเป็นหัวหน้าสัดตั้งอยู่ที่เกาะยาว
แขวงเมืองภูเก็ต เทยวิชชวณผู้คนเข้ามา
เป็นพวกได้จำนวนมากชน จึงยกกันเข้ามา
ตีเมืองไทร ฝ่ายไทยเห็นว่าจจะรักษาเมือง
ไว้ไม่ได้จึงถอยชนมาตั้งมั่นอยู่ ณ เมือง
พัทลุง ในเวลานั้นข้าราชการผู้ใหญ่ทาง
หัวเมืองบักซ์ไต้ ซึ่งมีเจ้าพระยานครฯ
และพระยาสงขลา เป็นต้น ได้เข้าไปอยู่ใน
กรุงเทพฯ เพื่อเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระ-
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และช่วยงานทำพระเมรุ
ถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระศรีสุลาโดย
สมเด็จพระราชชนนีพันปีหลวงซึ่งเสด็จ
สวรรคต

เมื่อคนกุมหะหมัด คนกูบุดดะ และ
หัวนมาตตีได้เมืองไทรแล้ว ก็มีใจกำเริบ
ด้วยรู้แน่ว่าข้าราชการผู้ใหญ่ทางหัวเมือง
บักซ์ไต้ส่วนมากไม่อยู่ จึงคบคิดกันยกเข้า
มาตีได้เมืองตรัง ซึ่งเป็นเมืองชนของเมือง
นครศรีธรรมราชได้อีกเมือง ๑ เมื่อได้เมือง
ตรังแล้วก็ยกทัพข้ามแหลมมลายูเพื่อจะเข้าตี
เมืองสงขลาต่อไป แล้วแต่งคนให้ไปชักชวน
เจตยกล้อมทางบริเวณ ๗ หัวเมืองให้กำเริบ
ขึ้น ๆ ๕ . ๕ . ๕ . ๕ . ๕ . ๕ . ๕ . ๕ . ๕ . ๕ .
ชนอก เมื่อชาวชนเข้ามาถึงกรุงเทพฯ พระ-
บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรด
ให้ผู้ว่าราชการเมืองทางบักซ์ไต้รีบกลับออก

ไปรักษามืองมณฑล ถึงกระนั้นก็ยังทรง
พระปริวิตกอยู่ ด้วยคราวหลังพวกกบฏ
เข้ามาตีได้เมืองตรัง และยกประชิดเมือง
สงขลาซึ่งเป็นเมืองใหญ่ด้วย เกรงเกิดอก
พอกบริเวณ ๗ หัวเมือง เมืองกลันตัน
และเมืองตรังก็จะกำเริบขึ้นอีก จึงทรง
พระราชดำริให้จัดกองทัพใหญ่ยกออกไปจาก
กรุงเทพ ฯ เหมือนอย่างที่เคยโปรดให้เจ้า
พระยาพระคลังยกออกไปเมื่อคราวก่อน เป็น
แต่เปลี่ยนให้พระยาศรีพัฒน์ (ทัต) น้อง
เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพยกออกไป

เมื่อกองทัพของพระยาศรีพัฒน์ยก
ออกไปถึงเมืองสงขลาแล้ว ก็ปรากฏว่ามี
เหตุการณ์เกิดขึ้นทางเมืองกลันตัน ด้วย
เรื่องวิวาทสู้รบกันเพื่อแย่งชิงกันจะเป็นเจ้า
เมืองกลันตัน กล่าวคือ ตนกูประดาเกิดวิวาท
ขึ้นกับพระยาถันตัน (สนธิปากแดง) ด้วย
สาเหตุเรื่องทรัพย์สินสมบัติและบ่าวไพร่ ตน-
กูประดากับพระยาบาโงยมีความน้อยเนื้อตา
ใจในเรื่องที่พระยาถันตันไม่สนับสนุนตน
และไม่ขอแต่งตั้งให้ได้รับตำแหน่งหน้าที่ซึ่ง
จะได้เป็นเกียรติยศมีหน้ามีตา และคงจะรู้
เหตุเรื่องราวของเมืองไทยและเมืองตรังที่
เสียแก่พวกตนกูมหาระหมัดสหัส ตนกูอับดุลละ
และหวนมาต ซึ่งเป็นพวกกบฏด้วย เมื่อ

เกิดการวิวาทชนตนกูประดาจึงได้ไปชวนพระ
ยาบาโงยเข้ามาช่วยรวบรวมผู้คนจัดตั้งค่าย
และได้เกิดรบกันกับพระยาถันตัน กอง
ทัพพระยาศรีพัฒน์ซึ่งยกออกไปถึงเมือง
สงขลา จึงต้องเข้าจัดการระงับเหตุวิวาท
ทางเมืองกลันตันโดยทันทีทันใด

เมื่อพระยาถันตัน (วันสนธิปากแดง)
ได้ทราบความว่า กองทัพของพระยาศรี-
พัฒน์ยกออกจากกรุงเทพ ฯ ไปตั้งอยู่
ณ เมืองสงขลาแล้ว จึงได้มีหนังสือบอกมา
ถึงพระยาศรีพัฒน์ให้ทราบเรื่องที่เกิดขึ้น
วิวาทรบพุ่งกันขึ้น ซึ่งมีใจความปรากฏ
ตามหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตน-
โกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพ-
การวงศ์ว่า

“ตนกูประดาคบคิดกับพระยาบาโงย
ตัวนหลงมหาระหมัดกับพวกตัวนมุกดา เข้า
กัน ๕ พวก คุมไพร่ ๕,๐๐๐ เศษ ตนกูประ-
ดากับบุตร ๕ คน ตั้งค่ายอยู่ปากแม่น้ำ
ใหญ่ ล้อมพระยาถันตันไว้ด้าน ๓ ตัวน
หลงมหาระหมัดกับพวกตัวนมุกดา ขึ้นไปตั้ง
ค่ายอยู่ด้านเหนือหน้าพวก ๑ พระยาบาโงย
ตั้งอยู่ที่ละโมพวก ๑ พระยาถันตันจึงให้
พระยามุกดา ตนกูศรีอินตรายกขึ้นไปสู้รบ
ด้วยตัวนหลงมหาระหมัด ร่ายามุกดา ตนกู-

ศรีอินทราธรรมาไม่ได้ ก็ถอยลงมาตั้งอยู่
คลองสระบัวแล้วพระยาภักดีให้ควนหลง
ล่าและนิมิต ขึ้นไปด้านหน้าพระยาบาโงยที่
บ้านละโมพกพระยาบาโงยล้อมไว้ ขอให้
ยกกองทัพไปช่วยโดยเร็ว ถ้าเข้าไปก็เห็น
จะเสียเมือง

พระยาศรีพัฒนจึงให้หลวงสรพ-
เสนี^(๑) ขุนวิจิตรวาทที่ล้าคุมไพร่ ๘๐ คน ไป
ด้วยเรือกำปั่นแกล้วกลางสมุทร ลงไปห้าม
ปรามการวิวาท ให้พระยาเพชรบุรีคุมคน
๓,๐๐๐ ลงไปตั้งอยู่เมืองสาขิมเมืองภักดี
แล้วจึงมีตราให้หาพระยาบาโงย พระยา
ภักดี คนอุปราช พนองซึ่งวิวาทกันชน
มาเมืองสงขลา ข้อความวิวาทให้กันเสีย
พระยาบาโงยไม่ยอมมา ก็อพยพครอบครัว
ลงเรือหนีไปอยู่ที่วัดร้างของเมืองตรังกานู
พระยาภักดี คนอุปราช กับไพร่พล
เพ่นไปไม่ชนะมา

พระยาศรีพัฒนจึงให้พระยาไชยานอก
ราชการคุมไพร่พลลงเรือรบ เข้าไปทอด
อยู่ในแม่น้ำเมืองภักดี พระยาไชยาจึง
บังคับให้เรือคายเสียทั้ง ๒ ฝ่าย ให้เลิกรบ
ปล่อยผู้คนเสียให้หมด พระยาภักดี คนอุป
ราช ก็ยอมทำตามพระยาไชยา แล้ว
พระยาไชยาจึงบังคับให้พระยาภักดี
คนอุปราช ขึ้นมาหาพระยาศรีพัฒนที่เมือง

สงขลา พระยาภักดี คนอุปราช พวก
ญาติพี่น้องก็ยอมสมัครสมานกัน แล้วทำ
หนังสือสัญญาให้ไว้ต่อกัน พระยาศรีพัฒน
ก็ให้สับถาดตามอย่างแขก ตัดกันแล้ว
พระยาภักดี คนอุปราช ญาติพี่น้องก็ถา
กลับไป”

ในหนังสือพงศาวดารเมืองสงขลา ได้
บรรยายเหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองภักดีใน
ระหว่างนั้นไว้อย่างละเอียดดังต่อไปนี้

“ในขณะนั้น พระยาภักดี กับพระยา
จางวาง คนอุปราช วิวาทกันชน พระยา
ภักดีมีหนังสือบอกเข้ามาให้นากราเรียน
พระยาศรีพัฒนแม่ทัพ แลขอให้ยกกองทัพ
ไทยลงไประงับเหตุวิวาท พระยาศรีพัฒน
แม่ทัพ จึงแต่งให้หลวงสรเสนี ปลัดกรม
อาสาจาม รีบลงไปห้ามปรามพระยาภักดี
กับพระยาจางวาง หลวงสรเสนีลงไปถึง
เมืองภักดีได้ห้ามปราม ทั้ง ๒ ฝ่ายก็หา
ฟังไม่ หลวงสรเสนีบอกหนังสือกราบเรียน
มายังพระยาศรีพัฒนแม่ทัพ พระยาศรี
พัฒนแม่ทัพจึงจัดให้พระยาเพชรบุรี พระ
สุนทรานวัธ (บุญตั้ง) คุมไพร่ ๒,๐๐๐ คน
เศษ รีบยกไปตั้งค่ายมั่นอยู่ที่ตำบลยะกัง
แขวงเมืองสาขิม ริมเขตแดนเมืองภักดี
แล้วมีหนังสือให้หลวงโกษาธิศหากลุ่ม รีบ
ถือหนังสือลงไปหาตัวพระยาภักดี กับคน

(๑) หลวงสรเสนี.

กูปะสาให้รีบเข้ามาเมืองสงขลา หลวงโกษาอีกหากถามถ้อยหนึ่งต้องไปถึงเมืองกลันตัน แลพาตัวพระยาภักดีกับคนกูปะสาเข้ามาเมืองสงขลาได้ พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพว่ากล่าวระงับการวิวาท ให้พระยาภักดีกับคนกูปะสาเลิกการวิวาทโดยเรียบร้อยแล้ว พระยาภักดีกับคนกูปะสาที่กล่าวพระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพ กลับออกไปรักษาราชการเมืองกลันตันตามเดิม”

เหตุการณ์ทางเมืองกลันตันเรียบร้อยไปชั่วระยะหนึ่ง แต่แล้วก็เกิดวิวาทรบพุ่งกันขึ้นอีกในปีฉลู ตรีศก (พ.ศ. ๒๓๗๔) ดังปรากฏข้อความในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ และในหนังสือพงศาวดารเมืองสงขลา

เฉพาะในหนังสือพงศาวดารเมืองสงขลาได้บรรยายเหตุการณ์ในการวิวาทครั้งหลังนี้ไว้ว่า

“ครั้นปีฉลู ตรีศก โปรดเกล้าฯ มีทูลตราออกมาเมืองสงขลาว่า พระยาภักดีกับพระยาจางวาง คนกูปะสา ฟ้องวิวาทกันขึ้นอีก ให้พระเสน่หามนตรี บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช กับพระสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา กับพระยาท่ายนาชาหลวง รีบลงไประงับว่ากล่าว อย่าให้พระยาภักดีกับคนกูปะสา

เกิดวิวาทกัน ถ้าเห็นว่าจะระงับการวิวาทไม่ได้แล้ว ให้พระยาสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) พาตัวคนกูปะสาเข้ามาไว้เสียที่เมืองแขก ๗ เมือง ซึ่งขึ้นกับเมืองสงขลา ให้พระเสน่หามนตรีพาตัวพระยาจางวางไปไว้ที่เมืองนครเสีย พระยาท่ายนา พระเสน่หามนตรี พระสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) ยกกองทัพมาประชุมอยู่พร้อมกันที่เมืองสงขลา แล้วยกกองทัพเลยลงไปเมืองกลันตัน พระยาท่ายนา พระเสน่หามนตรี พระสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) ได้ว่ากล่าวกับพระยาภักดี พระยาจางวางให้เลิกการวิวาทซึ่งกันและกัน พระยาภักดีกับพระยาจางวางก็หาฟังคำห้ามปรามไม่ พระสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) จึงได้พูดจาเกลี้ยกล่อมพาตัวคนกูปะสา กับสมัครพรรคพวกบุตรภรรยาเข้ามาไว้ที่เมืองคาน พระเสน่หามนตรีก็พาตัวพระยาจางวางกับบุตรภรรยาเข้าหาสมัครพรรคพวกไปไว้ที่เมืองนคร เมืองกลันตันก็เป็นปกติเรียบร้อย”

ในหนังสือจดหมายเหตุมกุฎมัมปัตได้กล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดการวิวาทกันขึ้นในวงศ์ญาติของพระยาภักดีไว้ด้วย จึงขอนำข้อความที่เป็นสาระสำคัญเกี่ยวกับเหตุการณ์ของเมืองกลันตันในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๗๓-๒๓๗๔ มากล่าวไว้ด้วย คือ

พระยากันคันทน์หนึ่งลือมาชอกองทัพ
กรุงฯ ให้ยกไปช่วย และกล่าวว่าตนกบฏเสาะ
พระยาบาไย กับพรรคพวกคิดตั้งค่ายล้อม
เมืองกันคันทน์ไว้ ขอให้ทัพกรุงฯ ยกไปช่วย
ภายในเดือน ๖ ปีให้ทัน ถ้าไม่ทันเมือง
กันคันทน์จะยับเยินเสีย และได้มีหนังสือไปถึง
เจ้าพระยาบวรฯ ด้วยฉบับ ๓ และก่อน
หน้านั้นได้มีหนังสือไปถึงเจ้าพระยาบวรฯ
ให้ทราบเรื่องราวข้อฉ้อฉลในวงศ์ญาติของ
พระยากันคันทน์ไว้ก่อนแล้ว พระยากันคันทน์
รอคอยฟังคำตอบจากเจ้าพระยาบวรฯ อยู่
แต่เห็นเงียบหายไ

ในระหว่างนั้น พระยาศรีพิพัฒน์เห็นว่า
เมืองกันคันทน์ยังมีเรื่องยุ่งยากอยู่มากมาย
จะไว้ใจไม่ได้ จึงจัดให้หลวงสรเสน
กับขุนวิจิตรวาทที่ล่ำ คุมไพร่ ๕๐ คน ลง
ลำนันแก่งลงดงสมุทรไปฟังราชการก่อน
แล้วให้พระยาเพชรบุรีออกไปตั้งทัพอยู่ที่
เมืองสาบ คอยเกลี้ยกล่อมครอบครัวให้
กลับคืนเข้ามาสู่บ้านเมืองดังเดิม และจะ
ช่วยทำให้การทะเลาะวิวาทซึ่งกันกลางดง
ไปด้วย

พระยากันคันทน์หนึ่งลือให้เจ้ายาปา
เจ้สเดหมัน ถูไปถึงเจ้าพระยาบวรฯ
เจ้ายาปา เจ้สเดหมัน แวะเข้าไปที่ปากน้ำ
เมืองสงขลา พระยาศรีพิพัฒน์ทราบความ
เข้า จึงให้เขาตัวเจ้ายาปา เจ้สเดหมัน

ขึ้นมาถาม ได้ความว่าพระยากันคันทน์
หนึ่งลือให้ไปชอกองทัพเจ้าพระยาบวรฯ
๖ พัน ให้ยกไปช่วยภายในเดือน ๖ ให้ทัน
และเมื่อคราวที่เจ้าพระยาบวรฯ มีหนังสือ
ให้เจ้หนู นายสังข์ไปห้ามปรามแต่ก่อนนั้น
ตนกบฏเสาะหาฟังไม่ ตนกบฏเสาะว่า อย่าว่า
แต่มีหนังสือเขียนด้วยนาหมกมาห้ามปราม
เลย ถึงจะเขียนด้วยนาทองมาห้ามก็ไม่ฟัง
กับว่าพระยากันคันทน์ ตนกบฏเสาะ ได้มีหนังสือ
มาถึงพระยาสายคนละฉบับ ใจความใน
หนังสือพระยากันคันทน์นั้นว่า ตนกบฏเสาะ
พระยาบาไย คิดจะให้หัวนตุ (ตาเงาะ
หรือเตงะห์) บุตรพระยาบาไย ยกไป
ทางระแงะไปตั้งกองกำลังพระยากันคันทน์ ว่า
ขอให้พระยาสายช่วยขัดขวางไว้ ส่วน
หนังสือตนกบฏเสาะนั้นใจความเกี่ยวกับเรื่อง
แผ่นดินที่ไร่นาของตนกบฏเสาะ ที่ถูกหัวนตุกับ
ยึดเอาไปและพระยากันคันทน์ไม่ชำระให้

การที่พระยากันคันทน์หนึ่งลือชอกองทัพ
จากเจ้าพระยาบวรฯ รวบรวม ๖ พันคนนั้นเป็น
เพราะคนของพระยากันคันทน์เวลานั้นมีอยู่
๕ พัน และได้คนเฉพาะแต่ที่อยู่ในบ้านเมือง
นั้นเองจึงมีน้อย ข้างตนกบฏเสาะ พระยา
บาไย มีคนมากกว่า เพราะได้กวาดเอา
บรรดาผู้คนที่ย่นอกเมืองเข้ามาเป็นพวก
ของตน และมีกำลังคนอยู่ ๘ พันคน

พระยาภักตมณีนั่งสั่งให้เจียรยาหลันมา
ขอกองทัพเจ้าพระยาบวร ฯ อีกครั้งหนึ่งว่า
หวนดูหลังอาตมซึ่งเป็นพี่น้องกับพระยาภักตมณีนั่ง
และเป็นบุตรเขยพระยาบาโงยนั้น เมื่อ
คราวพระยาบาโงยวิวาทกับพระยาภักตมณีนั่ง
ครั้งก่อน หวนดูหลังอาตมผู้ใดเข้าเป็นพวก
เดียวกับพระยาภักตมณีนั่ง ครั้นวิวาทกันใน
ครั้งนั้น พระยาภักตมณีนั่งให้หวนดูหลังอาตมไป
ตั้งรับอยู่ที่ปากน้ำ กัพาแขกไพร่ไปเข้าเลี้ยงกับ
ตนกูประสา พวกตนกูประสา พระยาบาโงย
มาตั้งรักษาเอาปากน้ำไว้ได้ และได้ความ
ต่อไปว่า ไพร่บ้านพลเมืองนั้นรักข้างพระยา
ภักตมณีนั่งอยู่มาก แต่กลัวพวกข้างตนกูประสา
อยู่ ก็จำใจต้องไปเข้าด้วยพวกตนกูประสา

เมื่อหลวงสรณรงค์ให้ขุนอินทร์ หมื่นเทพ
หมื่นสังฆา ขนไปหาพระยาภักตมณีนั่ง พระยา
ภักตมณีนั่งขอรับเอาตัว ขุนอินทร์ หมื่นเทพ
ข้าหลวงไว้เฝ้าอยู่ที่บ้านพระยาภักตมณีนั่ง เพื่อเอา
ไว้ให้คอยฟังเป็นพยาน ส่วนข้างตนกูประสา
ก็จะขอรับขุนอินทร์ หมื่นเทพ ข้าหลวง
ไว้เฝ้าที่บ้านตนกูประสาบ้างเหมือนกัน และ
หลวงสรณรงค์ไปห้ามปรามทั้งสองบทยุทธอกัน
อยู่ แต่หาหยุดยิงกันเสียทีเดียวไม่ ใน
เวลาที่ยังยิงต่อสู้รบพุ่งกันอยู่อีก ครั้น
หลวงสรณรงค์ให้คนไปบอกว่ากับตนกูประสา
ตนกูประสาก็คว่าพระยาภักตมณีนั่งยกกองกำลังได้

ยังตอบสู้รบไป ครั้นให้ไปต่อว่าพระยา
ภักตมณีนั่ง พระยาภักตมณีนั่งว่าตนกูประสา
ไปก่อน

อนึ่ง ในหนังสือของตนกูประสาที่มามีถึง
พระยาศรีพิพัฒน์นั้น มีข้อความกล่าวโทษ
พระยาภักตมณีนั่ง กับหวนดูกากับ รามามดา
ว่าไปรื้อเรือนน้องสาวเสีย แล้วเก็บเอา
ทรัพย์สินของทั้งหมด รวมทั้งที่ดินไร่นาของ
ตนกูประสาด้วย ครั้นตนกูประสาให้มาบอก
กล่าวพระยาภักตมณีนั่ง พระยาภักตมณีนั่งก็หา
ชำระให้ไม่ เมื่อตนกูประสาเข้ามา ณ กรุง-
เทพ ฯ ครั้งหนึ่งนั้น พระยาภักตมณีนั่งขอให้
ตนกูประสาช่วยเข้ามาช่วยว่ากล่าวด้วย และ
ว่าถ้าพระยาภักตมณีนั่งได้คิดแล้ว จะให้ตนกู-
ประสาได้คิดด้วย แต่แล้วเมื่อพระยาภักตมณีนั่ง
ได้คิดแล้ว ตนกูประสาก็หาได้เป็นอะไรไม่

ต่อมาพระยาศรีพิพัฒน์ได้มีหนังสือให้
ขุนสมุทร^(๑) ขุนราย ปลัดกรมอาสาจาม
ถือธงไปอีก ๓ ฉบับ ให้ไปถึงพระยาภักตมณีนั่ง
ฉบับ ๑ ตนกูประสาฉบับ ๑ และพระยา
บาโงยอีกฉบับ ๑ ว่าอย่าให้วิวาทรบพุ่งกัน
อีกต่อไป ถ้าจะมีข้อความว่ากล่าวกัน
ประการใดก็ให้แต่งคนขึ้นมาเจรจาจากหน
เมืองสงขลาให้พร้อมกัน ให้ตนกูประสา
พระยาบาโงย ยกพรรคพวกข้ามฟากมา
อยู่ข้างฟากบ้านตนกูประสาเสียให้สิ้น ถ้า
พวกตนกูประสา พระยาบาโงย จะยกถอนคน

(๑) ขุนโบราณสมุทร

ข้ามปากไปแล้ว ก็อย่าให้พระยากดกัน
ยักคิดตามทำร้ายพวกตนกุประสา พระยา
บาไองยต่อไป ถ้าไม่ฟังหนังสือซึ่งมีมาว่า
กล่าวถึงแล้ว ก็จะให้ยกกองทัพเร่งลงไป
เอาโทษคนผิด

เมื่อคราวชนโยธาสมุทรลงไปห้ามปราม
ตนกุประสากว่าให้พระยากดกันรื้อค่ายเสีย
ก่อน ตนกุประสาจึงจะรื้อค่ายไป เมื่อไป
ห้ามทางพระยากดกัน พระยากดกันก็ว่า
ให้ตนกุประสารื้อค่ายเสียก่อน พระยากดกัน
จึงจะรื้อค่ายด้วย ครั้นพระยาเพชรบุรียก
ลงไปถึงเมืองสาบแล้ว ได้ห้ามปรามพระยา
กดกัน ตนกุประสา ต่างก็หยุดการสู้รบกัน
และให้รื้อค่ายเสียด้วย ตนกุประสาก็ให้คน
ขึ้นมาหาพระยาเพชรบุรีห้ามกองทัพไว้ ขอ
อย่าให้ลงไปเมืองกดกัน ด้วยเกรงว่าผู้คน
พลเมืองจะพากันยกครอบครัวหนีไป

ต่อมาพระยาไชยาให้ขุนฉัตรถือหนังสือ
ขึ้นมาบอกว่า ได้ลงไปว่ากล่าวให้ชักชวนออก
และรื้อค่ายลงเสียแล้วทั้ง ๓ ฝ่าย ตนกุประสา
จัดเรือไว้ ๕ ลำ ว่าจะขึ้นมาหาที่เมืองสงขลา
ดูทำนองตนกุประสาไม่ได้คิดจะหนีไปไหน
ตนกุประสาคำนวณความผิดอยู่ที่ใดรบกับพระยา
กดกันโดยไม่บอกมายังเจ้าพระยานคร ฯ
ก่อน

ส่วนข้างพระยากดกันนั้นผิดไปว่า จะ
ขอปรึกษาพระยาจางวางก่อนจึงจะขึ้นมา

ครั้นเมื่อได้ปรึกษาพระยาจางวางแล้วก็ผิด
ต่อไปอีกว่า จะปรึกษากับกศิริยะมาก่อน
เห็นจะไม่ขึ้นมา แต่คงจะให้ผู้นั้นขึ้นมาแทน
พระยากดกันมีหนังสือถึงพระเสนาหาญตร
ว่าข้าหลวงที่ลงไปอยู่เมืองกดกันนั้น ห้าม
คุณค่าอะไรกับพระยากดกันไม่

ในการที่พระยากดกันไม่ประสงค์จะขึ้น
มาหาพระยาศรีพัฒนที่เมืองสงขลา หรือ
ไม่เข้าไปยังกรุงเทพ ฯ นั้น เป็นเพราะพระยา
กดกันยังไม่เคยไปกรุงเทพ ฯ เลย และ
คิดกลัวถึงความก่อน ๆ อยู่ด้วย ทั้งคอย
ระวังเพราะไม่ได้วางใจพระยาบาไองย จึง
ไม่ขึ้นมายังเมืองสงขลา โดยถือว่าเป็น
เจ้าบ้านเจ้าเมืองจะต้องอยู่รักษามันรักษา
เมือง แต่จะให้พระยาจางวางหรือรายนามุตา
ขึ้นมายังเมืองสงขลา

ตนกุประสานั้น เป็นผู้ที่เคยเข้าไปยัง
กรุงเทพ ฯ แล้ว ดังนั้นจึงไม่คิดหนี แต่
จะขอขึ้นมายังเมืองสงขลา ส่วนพระยา
บาไองยนั้นได้หลบหนีไปอยู่ที่ปากน้ำลำระ
ต่อแดนกับพม่า พระยาไชยาให้ตนกุประสา
มีหนังสือไปถึงพระยาบาไองย เพื่อให้ขึ้น
มาหาตนกุประสาค้างหนึ่งแล้ว แต่พระยา
บาไองยก็ไม่ยอมขึ้นมาหาแต่ไม่ได้ตอบหนังสือ
ให้ทราบ

ส่วนข้อความต่อจากนั้นไปก็มีปรากฏอยู่
ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตน-

โกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฅบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ซึ่งได้นำมากล่าวไว้ในตอนต้น คือ เมื่อพระยาไชยาบังคัมไพรอภัยเก็บฮาดูรบนเสียแล้ว กั้สั่งให้เลิกการสู้รบกัน ให้จัดการปล่อยผู้คนเสียให้หมด พระยากลันตันกับคนกูประด้าก็ยอมทำตามคำสั่งของพระยาไชยา และยอมขนามหาพระยาศรีพพัฒน์ เมืองสงขลา ซึ่งพระยากลันตันกับคนกูประด้าและพวกญาติพี่น้องยอมสั้ครัดมานปรองดองกัน และทำหนังสือสัญญาให้ไว้ต่อกัน แล้วพระยาศรีพพัฒน์ก็ให้สาบานว่าจะสั้ครัดมานด้ามักคกัน เมื่อทั้งสองฝ่ายดีกันแล้ว พระยากลันตันกับคนกูประด้าและญาติพี่น้องก็ลากลับไป เหตุการณ์ทางเมืองกลันตันก็สงบไปคราวหนึ่ง

ต่อมาในปีฉลู ตรีศก พ.ศ. ๒๓๘๔ พระยากลันตันกับพระยาจางวาง คนกูประด้าพี่น้องเกิดวิวาทกันขึ้นอีก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้มหั้ทองตราถึงพระเฒ่าหมานศรี บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราช พระสุนทรานุรักษ์ (บุญตั้ง) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา และพระยาทายน้าหลวง ให้ลงไประงับเหตุวิวาทเมืองกลันตัน พระสุนทรานุรักษ์ (บุญตั้ง) ได้พาตัวคนกูประด้ากับสั้ครัดพรรคพวกและบุตรภรรยาไปไว้ที่เมืองปัตตานี และพระเฒ่าหมานศรีพาตัวพระยาจางวางกับสั้ครัด

พรรคพวกบุตรภรรยาไปไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองกลันตันก็สงบปกิสุขต่อไปดังเดิม

ต่อมาจนไปเป็นใบบอกเขียนด้วยอักษรอาหรับเป็นภาษามลายู มีจำนวนรวมทั้งต้น ๒๘ ฉบับ กล่าวถึงเหตุการณ์ในเมืองกลันตันและเมืองไทรบุรี ในครึ่งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๗๗ - ๒๓๗๘ และ ๒๓๘๒ - ๒๓๘๔ ซึ่งต้นฉบับได้เก็บรักษาไว้ในหอสมุดวชิรญาณ และนายนิมะ ซากีย เจ้าหนาทแปลข้อความมลายูของกรมประชาสัมพันธ์ได้มีความขอเพื่อแปลเป็นภาษาไทยให้กรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓

หนังสือใบบอก ๒๘ ฉบับนี้ แยกออกเป็นหนังสือถึงบุคคลต่าง ๆ คือ

๑. พระยาเพชรบุรี ๑๐ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙ และ ๑๐

๒. เจ้าเมืองสาบ ๑๓ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐ และ ๒๑

๓. หลวงทิพอักษร - เสมียนตรา ๒ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๒๒ และ ๒๓

๔. เจ้าเมืองยะหริ่ง ๓ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๒๔

๕. แม่กองละใบ ๑ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๒๕

๖. พระยาพิพัฒน์ ๑ ฉบับ คือ ฉบับ
ที่ ๒๖

๗. ตนกุธาห์ม และ ตนกุธาสัน
๑ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๒๗

๘. พระเสนหามนตรี ๑ ฉบับ คือ
ฉบับที่ ๒๘

เฉพาะฉบับที่ ๓-๒๓, ๒๔-๒๕ และ ๒๘
รวม ๒๖ ฉบับ เป็นหนังสือใบบอกเกี่ยวกับการเมืองกถินตัน ซึ่งญาคองคของพระยา
กถินตันเกิดวิวาทรบพุ่งแย่งชิงกันจะเป็นเจ้า-
เมืองกถินตัน ฉบับที่ ๒๖ เป็นหนังสือใบบอก
ของเจ้าเมืองตรังกานู ถึงพระยาพิพัฒน์
เกี่ยวกับเรื่องทลเกล่า ๆ ถวายต้นไม้ทอง
ต้นไม้เงิน และฉบับที่ ๒๗ เป็นหนังสือของ
หะยัมหะหมัดดำและกถินตัน และมหะหมัดดำ
และกบฏรุตัน ถึงตนกุธาห์มผู้ว่าราชการ
เมืองไทร และตนกุธาสันผู้ช่วยเจ้าเวจราช-
การเมืองไทร เกี่ยวกับเรื่องให้ราษฎรอพยพ
กลับเข้าเมืองไทรได้ตามปกติ.

ฉบับที่ ๑

ข้าพเจ้าควนเบซาร์กำปงเตา^(๑) ขอ
มีหนังสือกราบเรียนมายังพระยาสุรินท-
ราชา^(๒) พระยาเพชรบุรี^(๓) ให้ทราบ
หนังสือคำสั่งของท่านเจ้าคุณที่ฝากไปกับ

เจเรียดและเจเร็ดบันนิน ข้าพเจ้าได้รับแล้ว
และทราบในความประสงค์ของท่านเจ้าคุณ
ทุกประการ ท่านเจ้าคุณยังได้แจ้งในหนังสือ
ฉบับนั้นว่า ได้มีพระบรมราชโองการให้
ท่านเจ้าคุณเดินทางมายังเมืองสาย เพื่อ
ดำเนินการสอบสวนบรรดาเชลยที่ถูกจับ
เนื่องจากกบฏ โดยเข้าข้างฝ่ายตนกุมหะ-
หมัดสะอาคบ้านไทร และให้ประกาศพระ-
บรมราชโองการให้ทราบทั่วเมืองกถินตันว่า
ถ้าหากพวกพ้องด้วยกันยังคงทะเลาะวิวาท
กันโดยไม่หยุดหย่อนแล้ว ท่านเจ้าคุณจะได้
กราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท
นอกจากนั้นถ้าหากว่าข้าพเจ้ามีความประ-
สงค์อย่างใดแล้ว ขอให้ส่งตัวแทนมาพบกับ
ท่านเจ้าคุณที่เมืองสาย และยังมีข้อความ
อีกมากมายในหนังสือของท่านเจ้าคุณ
ดังกล่าวแล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวว่า
ท่านเจ้าคุณได้เดินทางมาถึงเมืองสายแล้ว
ข้าพเจ้าจึงมีหนังสือกราบเรียนมาให้ทราบ
ว่า เมื่อข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่าน
เจ้าคุณห้ามมิให้ทะเลาะวิวาทระหว่างพ้อง
ด้วยกันนั้น ข้าพเจ้าก็ได้หยุดยั้งทันที ส่วน
ฝ่ายรายากถินตัน^(๔) นั้น ยังคงทำกรียอย

(๑) คือตลกฤษสาหรือตวันปะสา บุตรรายมุดา (หลง สาลอ) ซึ่งเป็นพระยาบ้านทะเลน้อยผู้้องพระยาถินตัน
(หลง มหะหมัด).

(๒) ชื่อนี้น่าจะเป็นพระสุนทรานุรักษ์ (บุญสัง) เจ้าเมืองสงขลา ซึ่งยกทัพมาพร้อมกับพระยาเพชรบุรี.

(๓) ชื่อ สุข ได้เป็นเจ้าพระยาบรมราช ในรัชกาลที่ ๔.

(๔) รายากถินตัน คือ พระยาถินตัน ชื่อตวันสะนิ (ปากแดง) เป็นบุตรพระยาตะมะหงษ์ผู้้องพระยาถินตัน
(หลง มหะหมัด).

อย่างประปราย เท่าที่ข้าพเจ้าทราบเรียน
มานี้ ไม่ใช่ว่าจะกล่าวได้ว่าข้าหลวงซึ่งมี
นามว่า ชุนชนะ^(๑) ข้าพเจ้าและท่านเอง
ก็เคยเห็นเขาด้วยกันในวังศุภร์ อนึ่งข้าพเจ้า
ขอทราบเรียนให้ท่านเจ้าคุณทราบอีกว่า
เมื่อวันพฤหัสบดี ท่านข้าหลวงท่านหนึ่ง
ของท่านเจ้าคุณได้ไปยังภูเขาคิดานหนึ่ง
เพื่อเรียกตัวรายาจางงและรายามุดอกกับ
คนท้องถิ่นให้มาคัดทั้งสามลงไปยังโกตาบารู
และได้ไปเรียกตัวคนหลงอาหมัดญาคีของ
ข้าพเจ้าพร้อมกับพรรคพวกให้เดินทางไปยัง
กำแพงเจดีย์ และให้ลงไปพร้อมกันทั้งสอง
ฝ่าย ท่านข้าหลวงได้เอาคนฝ่ายข้าพเจ้าไป
สี่คน และคนของรายากันตันสี่คนเท่ากัน
และให้ต่างฝ่ายต่างดูจำนวนคนของตนพร้อม
กับท่านข้าหลวง ขณะนั้นท่านข้าหลวงยังไม่
เดินทางกลับมา อนึ่งเมื่อได้ทราบข่าวว่า
กองทัพของท่านเจ้าคุณได้เดินทางมาถึง
เมืองสายแล้ว ทำให้ราษฎรในเมืองกลันตัน
เกิดความวุ่นวายเพราะความกลัว ต่างก็
พากันหลบหนี เท่าที่ทราบมีประมาณร้อย
ครอบครัวโดยสละทั้งบ้านเรือนและไร่นา
ทิ้งเพราะคนฝ่ายรายากันตันบอกว่า การ
มาของท่านเจ้าคุณครั้งนี้จะจับเอา

ราษฎรฝ่ายกำแพงเจดีย์พร้อมกับตัวข้าพเจ้า
ด้วย จึงทำให้ราษฎรพากันหลบหนีไปเป็น
จำนวนมาก อนึ่ง ถ้าหากว่าท่านเจ้าคุณยังมี
ความกรุณาปรานีข้าพเจ้าอยู่ ข้าพเจ้าขอให้
จำนวนคนของข้าพเจ้าโปรดอย่าให้เท่ากัน
กับจำนวนคนของฝ่ายรายากันตัน อีก
ประการหนึ่งเมืองกลันตันนี้เป็นของพระ-
มหากษัตริย์ ถ้าไม่ขัดข้องแล้วข้าพเจ้าขอให้
ท่านเจ้าคุณระบุจำนวนคนของฝ่ายข้าพเจ้า
ให้แน่นอน ถ้าหากว่าท่านเจ้าคุณยังมีความ
กรุณาข้าพเจ้าอยู่ ข้าพเจ้าจะขอพระราช-
ทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาท

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งทองคำหนัก ๑
ดากิล^(๒) มายังท่านเจ้าคุณเพื่อเป็นเครื่อง
เขียน ณ วันศุกร์ ที่ ๒ เดือนราบีอุลฮา-
เคร^(๓) เวลา ๑๒.๐๐ น.

ฉบับที่ ๒

หนังสือฉบับนี้จากข้าพเจ้า เจ๊ะอาด ขอ
ทราบเรียนมายังท่านพระยาเพชรบุรีได้ทราบ
ว่า หนังสือของท่านทมิ้ไปถึงข้าพเจ้านั้น
ข้าพเจ้าได้รับแล้ว และทราบถึงความ
ประสงค์ของท่านทุกประการ ข้าพเจ้าได้นำ

(๑) ชื่อนี้ควรจะเป็นชุนอินทร์ เพราะเป็นข้าหลวงไปห้ามการรบกวนระหว่างพระยากลันตันกับตนกูปะสา (ตนกู-
เบซาร์) ข้าหลวงซึ่งหลวงสรเสนีนำไปช่วยว่ากล่าวระงับการรบกวน คือ ชุนอินทร์, ชุนโยฮาสมุท, ชุนราชา,
หมื่นเทพ และนายน้อย.

(๒) ดากิล เป็นมาตราวัดน้ำหนักของมลายู ๑ ดากิล = ๑๖ ออนซ์ (น้ำหนัก ๑ ออนซ์ = ๑ ใน ๑๖ ของปอนด์).

(๓) ตรงกับเดือนตุลาคม.

หะยัชชุติณเฑาะว์เข้าไปเฝ้าสุลต่านทั้งสององค์^(๑) และได้เรียนให้ท่านทั้งสองทราบข้อความในหนังสือของท่านเป็นที่เข้าใจกันแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกปลื้มใจมาก และการปกครองในเมืองกัณดินนั้น สุลต่านทั้งสององค์ได้มีหนังสือกราบเรียนมาให้ท่านทราบแล้ว.

เขียน ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๖^(๒)

ฉบับที่ ๓

ข้าพเจ้า พระยาพิพิธภักดีศรีสุลต่านมหาราช รัตนสุทนต์ทรบวรวงศ์ พระยาสุทนต์กับพระยาสุทนต์ศรีสุลต่านเทวามหาราช พระยาจางวาง ขอมหนังสือกราบเรียนมายังท่านพระยาสุทนต์ทรบวรวงศ์ พระยาเพชรบุรี ให้ทราบว่า เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๘ เดือน ๘ ได้มีขอลของภักดีราชา^(๓) กับนิกรน้องชายของคณอินทนาหนังสือฉบับหนึ่งมาถึงข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้อ่านและทราบข้อความแล้วทุกประการ ทราบว่าท่านได้รับหนังสือราชการจากเจ้าเมืองฉบับหนึ่งส่งมาถึงข้าพเจ้าสั่งห้ามมิให้ข้าพเจ้าทำการรับฟังอีกต่อไป และแจ้งอีกว่าได้มีคำสั่งให้ฝ่ายดอนเบซาร์และพรรคพวกที่คงมีอยู่ทางทิศตะวันออกให้รอก่อนจนหมด และให้

พรรคพวกของดอนเบซาร์และดอนหลงอาหมัดย้ายไปอยู่ทางทิศตะวันตก พร้อมกับสั่งกำชับมิให้ข้าพเจ้าติดตามโจมตีต่อไปอีก บัดนี้ ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติตามคำสั่งที่กล่าวแล้วทุกประการ แต่คำสั่งที่ให้ฝ่ายดอนเบซาร์รอก่อนทมิฬของเขา และของดอนหลงอาหมัดซึ่งคงอยู่ทางทิศตะวันออก และให้ย้ายไปอยู่ทางทิศตะวันตกนั้น ปรากฏว่าฝ่ายดอนเบซาร์และพรรคพวกมิได้ปฏิบัติตามแต่อย่างใด ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้กราบเรียนในหนังสือที่ฝากไปกับเจ้ฮูมามาครั้งหนึ่งแล้ว อนึ่ง ข้าพเจ้าใคร่จะขอกราบเรียนมาให้มากกว่านี้ แต่เกรงจะลบลว่าข้าพเจ้ากล่าวเท็จ เรื่องราวเกี่ยวกับทมิฬและการกระทำต่าง ๆ นั้น ขอท่านได้โปรดสอบถามอดองภักดีราชา ฉะนั้นถ้าหากท่านยังคงมีความเมตตากรุณาแก่ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าขอให้ท่านยกทัพมาช่วยข้าพเจ้าภายในวันสองวัน เพราะคำสั่งของท่านเจ้าเมืองถกฝ่ายนั้นละเลยไม่ปฏิบัติตาม และได้สร้างทมิฬขึ้นใหม่อีก ๔ แห่ง อดองภักดีราชาที่เคยส่งคนของเขาไปคดด้วยตาตนเองมาแล้ว ถ้าหากท่านยังคงดำริไม่ยกทัพไปช่วยข้าพเจ้าแล้ว จะทำให้ราษฎรของพระบาท

(๑) สุลต่านทั้ง ๒ องค์ในที่นี้ คือ พระยาสุทนต์ (ตวันสะนิ ปากแดง) ซึ่งเป็นที่พระยาวิจิตรภักดี กับพระยาสุทนต์กับพระยาสุทนต์ศรีสุลต่านเทวามหาราช ตำแหน่งจางวาง หรือที่เรียกว่า พระยาจางวาง (ตวันตอก).

(๒) ตรงกับเดือนธันวาคม.

(๓) ขอนี้ควรจะเป็น หลวงภักดีราชา.

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงหวังในความช่วยเหลือจากท่านเป็นอย่างยิ่ง ถึงแม้ว่าในขณะนี้ได้มีการหยุดยิงโดยไม่ได้รับฟังกันแล้ว แต่ฝ่ายนั้นยังคงเตรียมสร้างที่มั่นอยู่

อนึ่ง อุดองภักดีราชาได้แจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า เขาได้ไปพบดอนเบซาร์มาแล้ว ดอนเบซาร์รับว่าจะทำหนังสือสัญญาว่าจะปฏิบัติตามคำสั่งของท่าน แล้วหลบเข้าไปในบ้าน และออกมาบอกว่า เขาจะเกลยจะพดเจรจากับอุดองภักดีราชา อย่างนั้นแหละเป็นคำพูดของดอนเบซาร์ อนึ่ง อุดองภักดีราชายังได้แจ้งแก่ข้าพเจ้าอีกว่า เขาได้ถามดอนเบซาร์ถึงหนังสือของท่านเจ้าเมืองว่ามิเก็บไว้บ้างหรือเปล่า ดอนเบซาร์ตอบว่ามี แล้วอุดองภักดีก็ขอด แต่ดอนเบซาร์ไม่ยอมให้ดู ยิ่งกว่านั้นดอนเบซาร์ยังได้กล่าวหาว่า อุดองภักดีราชาได้เข้าข้างข้าพเจ้า เรื่องเกี่ยวกับราษฎรของฝ่ายข้าพเจ้านั้น ถึงแม้เป็นผู้หญิงก็ถูกฝ่ายตรงกันข้ามปรับเรียกเงิน บางคนถูกปรับ ๓๐ เหรียญ ๒๐ เหรียญ ๕๐ เหรียญ และครึ่งเหรียญก็มี ถ้าหากใครหลบหนีมาเข้าข้างข้าพเจ้าแล้ว บ้านเรือนก็จะถูกเผาและจับเอาลูกเมียเขาไป

และราษฎรของข้าพเจ้าที่ไปหลบอาศัยอยู่ในที่มั่นก็ถูกฝ่ายตรงกันข้ามล้อมเอาไว้จนไม่สามารถจะออกมาได้ ฉะนั้นเรือทุกลำที่เข้ามาจะถูกฝ่ายนั้นเรียกเงินค่าละ ๔๐ เหรียญ ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก บรรดาเรือสินค้าของคนหลายที่จะนำสินค้าเข้ามาขายก็ถูกฝ่ายนั้นไม่ยอมให้เข้ามา ราษฎรของข้าพเจ้าจะออกไปทำมาหากินก็ไม่ได้ ถ้าหากท่านยังมีความเมตตา กรุณาแก่ข้าพเจ้าแล้ว ขอให้ท่านยกทัพไปโดยด่วน เพราะข้าพเจ้าไม่สามารถจะทนดูและรับฟังคำร้องทุกข์จากราษฎรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะการกระทำของดอนเบซาร์ได้ ถ้าหากว่าท่านตกลงจะยกทัพไปหรือมีความคิดเห็นอย่างไร ขอให้หนังสือแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบด้วย อนึ่ง ทราบว่าราษฎรของข้าพเจ้า ๕-๖ คน ที่ถูกดอนหลงอาหมัดจับตัวไป ประรณานจะหนักกลับมาอยู่กับข้าพเจ้า แต่ได้ถูกฝ่ายนั้นคัดคอปไปแล้ว ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอกราบเรียนพฤติการณ์ของฝ่ายดอนหลงอาหมัดที่หาความเดือดร้อนมาสู่ราษฎรเมืองกลันตันให้ท่านได้ทราบ.

เขียน ณ วันพุธ เดือน ๘^(๑) ปี.ศ. ๑๒๕๕^(๒)

(๑) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๘.

ฉบับที่ ๔

ข้าพเจ้า พระยาพิพิธภักดีศรีสุตตาน
มหารัตน์ รัตนวิจิตรสุนทรบรรพต เจ้าเมือง
กตัญญู ขอมิหน้สอกราบเรียนมายังท่าน
พระยาเพชรบุรี ได้ทราบว่ามีเงิหลงได้
เดินทางกลับมาจากเมืองสงขลา ท่านได้
สั่งให้เงิหลงมาบอกแก่ข้าพเจ้าว่า ถ้าหาก
ว่าฝ่ายดอนเบซาร์และดอนหลงอาหมัดยังคง
ขัดขืนไม่ปฏิบัติตามคำสั่งในหนังสือราชการ
และให้ข้าพเจ้ารับรายงานให้ทราบนั้น
ปรากฏว่าขณะนั้นฝ่ายดอนเบซาร์และดอน
หลงอาหมัดไม่ได้ปฏิบัติตามคำสั่งแต่อย่าง
ใด ส่วนที่นั้นของดอนเบซาร์ซึ่งตั้งอยู่ทาง
ทิศตะวันออกนั้นยังไม่ได้ออก และ
บรรดาถูกหลานของเจ้าทั้งหลายก็ยังไม่ได้อ
ย้ายกลับไปยังทิศตะวันตก ยิ่งกว่านั้นทาง
ปากน้ำยังถูกพวกเหล่านั้นปิดล้อมอยู่ไม่ยอม
เปิด ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้สั่งให้เงิมาว่ามา
รายงานให้ท่านทราบ ถ้าหากว่าท่านยังคง
มีความเมตตากรุณาแก่ข้าพเจ้าแล้ว ขอได้
โปรดช่วยข้าพเจ้าด้วย ความหวังของ
ข้าพเจ้าสูงส่งมาก เป็นประหนึ่งภูเขาที่สูง
ที่สุด ข้าพเจ้าไม่สามารถจะจัดหาของขวัญ
ส่งมากำหนดแก่ท่านได้ เพราะไม่มีทางเรือ
ที่จะออกมาได้ บังเอิญมีคลองเล็กๆ ซึ่ง

เงิมาสามารถหลบหนีออกมาได้ ข้าพเจ้า
จึงได้ส่งทองคำหนัก ๕ ตายึด มากำหนดแก่
ท่านเป็นของที่ระลึก ขอท่านได้โปรดรับไว้
ด้วย

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอกราบเรียนให้ทราบด้วย
ว่า หลวงสรเณห์ กับคนหลงอัน นั้นได้เข้า
ข้างฝ่ายดอนเบซาร์ และดอนหลงอาหมัดไป
แล้ว ฝ่ายข้าพเจ้าจะว่ากล่าวอะไรเขาก็ไม่เชื่อ
ฟัง เขาไม่ได้ไปแจ้งว่าราชการ หากแต่เข้าไป
แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว หาเมี้ยและ
เงินทองเท่านั้น เกือบสองเดือนที่เขาไปแจ้ง
ว่าราชการ เขาได้ไปหาข้าพเจ้าล่มาด้น
สำหรับดอนเบซาร์นั้นได้พยายามจะลอบฆ่า
ข้าพเจ้ากับพี่น้องทั้งสี่ให้จงได้ ทั้งทำให้
อาณาประชาราษฎรทั้งหลายต้องประสบ
กับความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส ได้มี
การฉ้อครว่าถูกเมี้ยเขามาเป็นเมี้ยของตน
บรรดาชาวสยามและพระภิกษุถูกกระชาก
ผ้าเหลืองทำให้ฉีกขาดไปหมด ได้กระทำ
การอันรุนแรงแก่พระผู้เป็นพระภิกษุด้วย
ถ้าหากว่าได้มีเมตตากรุณาแก่ข้าพเจ้าทั้งสี่
แล้ว ขอท่านได้โปรดรับยกทัพมาช่วยแก้ไข
ด้วย เพราะฝ่ายดอนเบซาร์และดอนหลง
อาหมัดนั้นไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งในหนังสือ
ราชการของท่านแล้ว

นอกจากนั้นข้าพเจ้าได้ไปถามหลวงสรเสน^(๑) และขุนวิจิตรวาท^(๒) ว่า ฝ่ายควนเบซาร์ยอมฟังคำสั่งในหนังสือราชการหรือไม่ ก็ได้รับคำตอบจากบุคคลทั้งสองว่า ถ้าหากควนเบซาร์นั้น ถ้าทราบใดควนหลงอาหมียังไม่ยอมรอลงทมิ้นของเขา ก่อนแล้ว ก็จะไม่ยอมรอลงทมิ้นของตนออกไปเป็นอันขาด และปากน้ำก็จะไม่ยอมเปิดเช่นกัน ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะส่งอาหารแก่ท่านข้าหลวงได้ ทำให้ข้าพเจ้าต้องเดือดร้อนมาก ได้ทราบข่าวว่าฝ่ายควนเบซาร์ได้มีหนังสือเรียนมายังท่านว่า เขาได้รอลงทมิ้นแล้ว เมื่อคนของท่านได้เดินทางมาถึงข้าพเจ้าก็สั่งให้ไปติดด้วยตนเอง อย่าว่าแต่จะรอลงทมิ้นเลย แม้แต่จะสร้างเพนซอก ขอให้ท่านรีบยกทัพไปให้ได้ประมาณห้าร้อยคน ถ้าหากชักช้าเกรงว่าฝ่ายข้าพเจ้าจะถูกกดโทษ การที่ข้าพเจ้ากราบเรียนมาโดยฉะฉานก็เพราะยังไม่มีความหลักฐาน ถ้าหากท่านส่งคนไปติดแล้วปรากฏว่า ไม่เป็นไปตามที่ข้าพเจ้ากราบเรียนมา ก็จะหาว่าข้าพเจ้าพูดเท็จแก่ท่าน ซึ่งไม่สมควรอย่างยิ่งที่ข้าพเจ้า

จะกราบเรียนให้ทราบในเรื่องไม่จริง อนึ่ง หลังจากขุนโยธาสมุทรและขุนราชแม่ทัพลงมาจากภูเขาดแล้ว หลวงสรเสนกับขุนวิจิตรวาทก็ได้ขึ้นไปยังภูเขาดโดยบอกแก่ข้าพเจ้าว่าจะไปขอให้พรรคพวกควนหลงอาหมียกราบ^(๓) ย้ายลงไปยังทิศตะวันตกและรอลงทมิ้นเสียตามคำสั่งในหนังสือราชการ แต่หลวงสรเสนกับขุนวิจิตรวาทกลับมาเฉย ๆ เพราะควนหลงอาหมียได้ให้เงินเหรียญสิบบนแก่บุคคลทั้งสอง และไม่มีการรอลงทมิ้นเลย ด้วยเหตุเช่นนั้นแหละทำให้เรื่องต้องยืดเยื้อไม่สิ้นสุด เพราะหลวงสรเสนกับขุนวิจิตรวาทไม่ได้บำเพ็ญตนเป็นผู้ใกล้ชิด ขอได้โปรดให้หลวงทิพอักษร^(๔) กราบเรียนไปยังแม่ทัพใหญ่เจ้าเมืองทราบไว้ด้วยในพฤติการณ์ของหลวงสรเสน กับขุนวิจิตรวาท ซึ่งไม่ได้ไปนั่งเฝ้าราชการแทนรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเมืองกลันตันแต่อย่างใด บุคคลทั้งสองได้แสดงหาผลประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้นเอง

เขียน ณ วันพฤหัสบดีที่ ๘ เดือน ๘^(๕)
 ๒๕๐๔^(๖)

(๑) หลวงสรเสน ปลัดกรมอาสาจาม เป็นบุตร (เลี้ยง) ของพระยาราชวังสัน ซึ่งเป็นหลวงณรงค์อยู่วังหน้าก่อน.

(๒) เป็นลำน ได้เดินทางไปพร้อมกับหลวงสรเสน ข้าหลวง เพื่อห้ามปรามการรบพุ่งระหว่าง พระยากลันตันกับตนกูปะสา.

(๓) เป็นญาติผู้ใหญ่ของพระยาตรังกานู เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองตรังกานูใน พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้พระราชทานเหรียญจักรพรรดิมาลาให้พร้อมกับตนกูสะหะ.

(๔) หลวงทิพอักษร เป็นเสมียนตรากลาใหม่.

(๕) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๖) อธิระหะศักราช ต่างกับพุทธศักราช ๑๒๒๕ ปี อ.ศ. ๑๒๕๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๙๘.

ฉบับที่ ๕

ขอได้โปรดให้อภัยแก่ข้าพเจ้า ดอน-
หลงดำและผู้ไร้เกียรติ ซึ่งขอกราบเรียน
มายังท่านเจ้าคุณพระยาสุรินทราชา พระยา
เพชรบุรี ได้ทราบว่า สาเหตุที่ทำให้เกิด
การรบพุ่งกันในครั้งนั้น เนื่องมาจากหนังสือ
ราชการให้แต่งตั้งพระยาภักดีนันทนันทราช
ภักดีอยู่แล้ว พระยาภักดีนันทนันทราช
กับข้าพเจ้าให้ข้าพเจ้าไปเจรจากับพระยา
จางวาง เพื่อจะให้ดอนเบซาร์เข้าปกครอง
บริเวณเขตของราชามันดาหะรา จะให้
ดอนหลงคารามันเข้าปกครองบริเวณเขต
ของราชาคามะหง

อนึ่ง พระยาภักดีนันทนันทราชได้ตกลงกับ
ข้าพเจ้าว่า จะมอบราษฎรประมาณ
๓,๐๐๐ คน ให้แก่ราชามันดาหะราคนบุรีมัต
ให้นำไปช่วยเมืองเคดาห์ ในขณะที่กำลัง
เจรจากันอยู่นั้นบังเอิญเจียตได้เดินทางมา
จากเมืองปัตตาน์บอกว่า กรุงสยามได้ถูก
คนผิวขาว (ฝรั่ง) เข้ายึดและล้อมอยู่ที่
ปากน้ำแล้ว เมืองนครศรีธรรมราชก็ได้ถูก
ชาวมลายูเมืองเคดาห์เข้ายึดและถูกทำลาย
เมืองสงขลาได้ถูกชาวเคดาห์เข้ายึดแล้ว และ
เมืองปัตตาน์ถูกชาวเคดาห์ยึดได้แล้วเช่นกัน
ทั้งหมดเป็นคำบอกเล่าของเจียต เพราะ

เหตุนี้จึงทำให้ดอนเบซาร์คบคิดกับดอนหลง
อาหมัดกับพรรคพวกและญาติพี่น้องของ
ตนกุศรับตรามหาราชให้ไปอัญเชิญราชา
บังโง^(๑) เข้ามายังเมืองกลันตัน ต่อมา
ดอนเบซาร์ก็ได้สร้างที่มั่น พระยาภักดีนันทนันท
เห็นดอนเบซาร์จัดสร้างที่มั่นดังแต่กำปง-
ปะกันทางทิศตะวันออกจนถึงสุโงบีนัง จึง
ได้สั่งให้หลวงทับ หลวงจิ หลวงรัตน
หลวงศรี กับเจ้สุโงมาน และเจ้หนู ชาว
เมืองนครไปถามดอนเบซาร์ว่า เหตุใดเขา
จึงได้จัดสร้างที่มั่นอย่างมากมายเช่นนั้น
ดอนเบซาร์ตอบว่า เขากลัวคนจะไปวางเพลิง
หลวงทับได้ถามอีกว่าจะไปวางเพลิงได้
อย่างไรเพราะที่มั่นนั้นคงอยู่ไกลเหลือเกิน
ดอนเบซาร์ตอบว่า เขาทราบว่าราชามันดา
หะมาวางเพลิง เมื่อหลวงทับถามว่า เหตุใด
ราชามันดาจะต้องทำเช่นนั้น ดอนเบซาร์
ไม่ตอบ ฉะนั้นหลวงทับจึงได้กลับมาบอก
ให้พระยาภักดีนันทนันทราชตามที่ดอนเบซาร์พูด
ไว้ พระยาภักดีนันทนันทราชได้กล่าวแก่หลวงทับว่า
อย่าจะไปทำเช่นนั้นแก่ดอนเบซาร์ แม้แต่
ความคิดก็ไม่มี พระยาภักดีนันทนันทราชได้สั่งให้
หลวงทับไปบอกดอนเบซาร์อีกครั้งหนึ่ง แล้ว
ดอนเบซาร์บอกแก่หลวงทับว่าอย่าได้อวดดี
มาเจรจากันเลย ไม่มีทางที่จะสำเร็จดอก
ขอให้ส่งคนบุรีมัตมาเจรจากันจะได้ผลดีกว่า

(๑) ราชามังโง คือ ราชามังโง หรือ พระยามังโง เป็นน้องชายของพระยาภักดีนันทนันท (หลง มหะหมัด) และเป็น
อาของพระยาภักดีนันทนันท (ทวันสะนิ ปากแดง).

เพราะผู้ทรงทราบเรื่องดี ตอนเที่ยงหลวงทัพบกกลับมาบอกแก่พระยากลันตัน พระยากลันตันก็สั่งให้คนไปเรียกตัวคนทศกระมัตต์ เมื่อตอนเที่ยงคนควนเบซาร์ได้ส่งควนหลงอาหมัดไปยังภูเขาส่งให้เกณฑ์ราษฎรสร้างทมน ราชาบงโงกได้เตรียมจะไปรบกับข้าพเจ้าทางด้านปาเซมาส และราชาจิบุตรของคนทศกระมัตต์มาราชาและพรรคพวกก็จัดสร้างทมนและเกณฑ์ราษฎร ต่อมาฝ่ายควนเบซาร์ก็เริ่มทำการยิงมายังฝ่ายพระยากลันตันเป็นเวลา ๔-๕ วัน พระยากลันตันจึงสั่งให้ตั้งทมน ขณะนั้นคนฝ่ายกำปงเจดักพูดกันว่า พวกเขาจะทำอะไรไปก็ได้ เพราะไม่มีใครสามารถมาช่วยเหลือพระยากลันตันได้ และยังพูดกันอีกว่า ส่วนชาวสยามจะยกทัพมาช่วยนั้น เป็นไม่มาอย่างเด็ดขาดแล้ว

อนึ่ง ข้าพเจ้าคิดว่าถ้าหากพรรคพวกของควนหลงอาหมัดและพรรคพวกของราชาจิ ราชาบงโงกและควนเบซาร์ยังคงมีอยู่อย่างมากมายเช่นนั้นแล้ว เมืองกลันตันก็จะไม่มีความสงบ เพราะลูกหลานของราชาเหล่านี้นับว่ามากก็เป็นกบฏต่อพระยากลันตัน ซึ่งมีความประสงค์จะทำลายพระราชอาณา-

จักรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอกราบเรียนมายังท่านเพื่อทราบ และขอประการหนึ่งสำหรับควนเบซาร์นั้นเป็นบุคคลที่ไม่รักษาวาจาสัตย์ วนนพด้อย่างหนึ่ง ฟุ้งนุกพด้อย่างไม่แน่นอน

ข้าพเจ้าได้ฝากทองคำหนักตาฮัดหนึ่ง มากับน้องชายของข้าพเจ้าทศหนึ่งด้อยับเพื่อนามามอบแก่ท่าน ถ้าท่านประสงค์จะทราบพฤติการณ์ของควนเบซาร์ซึ่งชอบพูดจาไม่แน่นอนแล้ว ขอให้โปรดถามหลวงภักดี^(๑) ด้วย.

เขียน ณ วันพุธที่ ๓๓ เดือน ๘^(๒) พ.ศ. ๒๕๐๔^(๓)

ฉบับที่ ๖

ข้าพเจ้า พระยาพิพิธภักดีศรีสุตตานมหะหมัด รัตนชาติต้นตี่สุนทรบวรวงศ์พระยากลันตัน และพระยาสุนทรธิปัตศรีสุตตานเทวามหาราช พระยาจางวาง ขอมหนึ่งด้อยกราบเรียนมายังท่านพระยาศรีสุนทรและพระยาเพชรบุรี ให้ทราบว่า ขณะนี้ฝ่ายควนเบซาร์กำลังคบคิดอยู่กับคนกเตงาห์^(๔) และคนกุดะไบถูกรายาบังโงคือได้มอบราษฎร ๓,๐๐๐ คน ให้แก่บุคคล

(๑) คือ หลวงภักดีราชา.

(๒) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๓) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕

(๔) คือ ตวันตาเงาะ บุตรชาย พระยาบาโงย.

ทั้งต้องนำไปชุมนุมยังภูเขาส่งหนึ่งพร้อม
กับรายาทหลาย ส่วนรายาบังโงได้ไป
ตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลซำคเตรียมจะออกโจมตี
พระยาจางวางทางด้านหลัง ตอนหลังอาหมัด
จะออกโจมตีทางด้านหน้า ร่ายยัคกับพรรค-
พวกจะออกโจมตีทางด้านข้าง และจะออก
โจมตีพร้อมกันทั้งสามด้าน ขณะนั้นตอนเบซาร์
ได้เตรียมคนไว้เรียบร้อยแล้ว แต่ยังไม-
่ทราบว่าเขาจะเริ่มโจมตีเมื่อไร จะเป็นพรุ่งนี้
หรือมะรืนก็ได้ ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ให้
เจ้ยะปาไปบอกหลวงงั้น^(๑) ให้ทราบ แต่
เขาไม่ได้ว่ากล่าวอะไร ข้าพเจ้ามีความกลัว
ในคำสั่งห้ามของ พณฯ ท่านเจ้าพระยา
แม่ทัพใหญ่เป็นอย่างยิ่ง จึงได้ให้เจ้ยะปา
ถอหนังสือมากราบเรียนให้ท่านได้ทราบ
เขียน ณ วันอาทิตย์ที่ ๒๓ เดือน ๘^(๒)
ปี.ศ. ๑๒๕๕^(๓)

ฉบับที่ ๗

ข้าพเจ้า ตอนเบซาร์ กำปงเจดีย์ ขอมี
หนังสือกราบเรียนมายังท่านเจ้าคุณพระยา-
ศรีรัตนทราบ พระยาเพชรบุรี ให้ทราบว่า
หนังสือของท่านเจ้าคุณที่ส่งไปยังข้าพเจ้านั้น
ข้าพเจ้าได้รับและทราบความประสงค์ของ
ท่านเจ้าคุณทุกประการแล้ว การที่ท่านเจ้า-
คุณได้แจ้งในหนังสือฉบับนั้นว่า ถ้าหาก

ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะขอพระราชทาน
กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละออง
ธุลีพระบาทแล้ว ก็ให้ข้าพเจ้าเดินทางไปพบ
ท่านเจ้าคุณ ณ เมืองสาละและท่านเจ้าคุณจะ
ได้ช่วยอนุเคราะห์ให้ ขอให้ข้าพเจ้าอย่าได้
ระแวงสงสัยอะไรในนี้ ข้าพเจ้าขอยืนยันว่า
ข้าพเจ้าไม่มีความรู้สึกหวาดระแวงสงสัยท่าน
เจ้าคุณแต่อย่างใดเลย เพราะท่านเจ้าคุณนั้น
ได้เป็นทพของข้าพเจ้าตลอดมา แต่ข้าพเจ้า
ใคร่จะขอกราบเรียนให้ท่านเจ้าคุณได้ทราบ
ว่าภายในวันสองวันนี้อาณาประชาราษฎร์ใน
เมืองกตัญญูกำลังวุ่นวายกันมาก ถ้าหาก
ข้าพเจ้าไม่อยู่พวกราษฎร์ในเมืองกตัญญู
ก็ต้องหลบหนีหมด อนึ่ง ข้าพเจ้าขอกราบ
เรียนให้ท่านเจ้าคุณได้ทราบอีกว่า เมื่อได้
รับหนังสือของท่านเจ้าคุณแล้วข้าพเจ้าก็เลิก
ทันที ได้ถอนปืนใหญ่ออกจากที่มั่น และได้
เปิดตาข่ายที่วางไว้ตามแม่น้ำออกหมด

อนึ่ง ข้าพเจ้าใคร่จะขอกราบเรียนให้
ท่านเจ้าคุณได้ทราบอีกว่า สำหรับข้าพเจ้า
นั้นจะไม่กระทำการใด ๆ ต่อพรรคพวกของ
ฝ่ายรายา (เจ้าเมือง) กตัญญูอีกต่อไป
ถ้าหากว่าข้าพเจ้าขึ้นกระทำการไปโดยฝ่าฝืน
คำสั่งของท่านเจ้าคุณแล้ว ข้าพเจ้ายอมที่
จะรับโทษตามคำสั่งของท่านเจ้าคุณ เหตุที่

(๑) คือ หลวงสรเสนี ปลัดกรมอาสาจาก ผู้เป็นข้าหลวงออกไปห้ามปรามการวิวาทรบพุ่งกัน.

(๒) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๓) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕.

ข้าพเจ้าต้องทะเลาะวิวาทกันกับรายากันตัน
ในครั้ง^{๕๕} ก็เพราะข้าพเจ้าไม่สามารถจะทนดู
การกระทำของรายากันตันต่อข้าพเจ้า การ
กระทำต่าง ๆ ของรายากันตันนั้นแตกต่าง
กันไม่เหมือนสมัยพระราชบิดา ฉะนั้นจึงเกิด
การแข็งข้อต่อรายากันตัน การที่ข้าพเจ้า
แข็งข้อต่อรายากันตันครั้ง^{๕๕} ข้าพเจ้ายอม
รับผิดชอบเต็มที่ สำหรับข้าพเจ้านั้นขอกล่าว
ยืนยันว่าไม่มีเจตนาจะทำการกบฏต่อพระ-
มหากษัตริย์ ข้าพเจ้าขอประทานโทษด้วย
ถ้าหากท่านเจ้าคุณยังมีความประสงค์จะให้
ข้าพเจ้ารับใช้ต่อไปอีก ขอได้โปรดช่วย
จัดการแก้ไขเรื่องดังกล่าวให้เสร็จสิ้นไป
เพื่ออาณาประชาราษฎรในเมืองจะได้ตง
หน้าตงตาทำนาและทำมาหากิน และข้าพเจ้า
ก็จะได้ดำเนินการเก็บภาษีอากรแล้วนำถวาย
แด่พระมหากษัตริย์ต่อไป ถ้าหากท่านเจ้าคุณ
มีความกรุณาแก่ข้าพเจ้าและญาติพี่น้องของ
ข้าพเจ้าแล้ว อาณาบริเวณเท่าที่พระราชบิดา
ได้ยกให้แก่พี่น้องของข้าพเจ้าแล้วนั้น ขอให้
ท่านเจ้าคุณโปรดอนุโลมให้ด้วย อย่างเช่น
ดอนหงฮาดที่อยู่ทางปากน้ำเป็นต้น ส่วน
บริเวณตามฝั่งนั้น พระราชบิดาได้ยกให้แก่
บิดาของดอนหงฮาด ต่อมาเมื่อบิดาของ
เขาถึงแก่กรรม พระราชบิดาของเจ้าเมือง

ก็ได้พระราชทานให้แก่ดอนหงฮาดผู้เป็น
บุตร

ส่วนผ้าที่ท่านเจ้าคุณได้ส่งมายังข้าพเจ้า
นั้น ข้าพเจ้าได้รับไว้แล้ว และข้าพเจ้าขอส่ง
กริชมายังท่านเจ้าคุณเดิมหนึ่ง ราคา ๒๐
เหรียญ ส่วนค้ำกริชนั้นข้าพเจ้ายังทำให้
ไม่ได้ตามที่ต้องการ ข้าพเจ้าจะคอยคำสั่ง
จากท่านเจ้าคุณต่อไป

เขียน ณ วันพุธ ที่ ๑๕ เดือน ๘^(๑) ปีกุน^(๒)

ฉบับที่ ๘

ข้าพเจ้า ดอนเบซาร์ กำปงเจดัต ขอ
กราบเรียนมายังพระยาลัทธิทราชา พระยา
เพชรบุรี ว่า การที่ท่านเจ้าคุณได้สั่งให้
ดอนมหะหมัดไซยิดมาห้ามปรามข้าพเจ้า
ไม่ให้ทะเลาะวิวาทกับเจ้าเมืองกลันตันนั้น
ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติตามความประสงค์ของท่าน
เจ้าคุณแล้ว บังเอิญข้าพเจ้าเองก็ตั้งใจจะ
กราบเรียนมายังเจ้าคุณอยู่เหมือนกันว่า
ข้าพเจ้าจะระงับการกระทำเช่นนั้น เพราะ
ข้าพเจ้ากำลังพยายามจะหาทางออกที่ดีกว่า
ถ้าหากท่านเจ้าคุณใคร่จะทราบเรื่องนั้นแล้ว
โปรดสอบถามดอนไซยิดมหะหมัดได้ว่า
ข้าพเจ้ากับเจ้าเมืองกลันตันได้ปฏิบัติไปแล้ว
อย่างไร ท่านเจ้าคุณจะทราบรายละเอียด

(๑) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๒.

ได้จากคนไชยคิมหะหมัดซึ่งเป็นตัวแทนของ
ข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าจะได้ทราบเรียนมายังท่าน
เจ้าคุณในโอกาสต่อไป

เขียน ณ วันเสาร์ ที่ ๑๘ เดือน ๘^(๑) ปีกุน^(๒)

ฉบับที่ ๙

ข้าพเจ้า คอนเบซาร์ กำปงเลาต์ ขอ
ทราบเรียนมายังเจ้าคุณพระยาสุรินทราชา
พระยาเพชรบุรี ว่า ข้าพเจ้าได้รับทราบ
คำสั่งให้เดินทางไปยังเมืองสายแก้ว เมื่อ
ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งจากท่านเจ้าคุณแล้ว
ข้าพเจ้าก็จัดแจงเรือเพื่อจะออกเดินทางไป
ทันที แต่บังเอิญเจ้าเมืองไชยาได้เดินทาง
มาจากสงขลา นำหนังสือของท่านเจ้าคุณ
สั่งให้ข้าพเจ้ารอถอนทมนและให้ข้าพเจ้า
เดินทางเข้ามายังสงขลา ถ้าไม่มีอุปสรรค
แล้วข้าพเจ้ากำหนดจะไปยังเมืองสายภายใน
เดือนยะมาติดะวัต^(๓) ขอได้โปรดอย่า
เข้าใจผิดในตัวของข้าพเจ้าเลย

เมื่อวันสองวันได้เกิดความวุ่นวายขึ้น
ในเมืองกลันตัน คือเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๔
เดือนราบิตุดะวัต^(๔) เจ้าเมืองกลันตันได้
สั่งผู้ใหญ่มานคอตเต้ให้นำราษฎร ๕๐ คน

ข้ามฟากมาเพื่อทำการเกณฑ์ราษฎรทาง
ฝั่งนี้ให้ข้ามไปฝั่งโน้น เพราะราษฎรฝั่ง
กำปงเลาต์จะถูกส่งตัวไปให้แก่ไทย ผู้
ใหญ่บ้านคอตเต้เข้าใจว่าเขาได้กระทำไป
โดยคำสั่งของเจ้าเมืองไชยา ฉะนั้น ข้าพเจ้า
จึงได้ส่งคนไชยคิมหะหมัดด้าและกับคนลง
เข้าไปพบเจ้าเมืองไชยาว่าเป็นความจริง
หรือไม่ ที่ท่านได้สั่งเจ้าเมืองกลันตัน
ให้เกณฑ์ราษฎรฝั่งนี้ เจ้าเมืองไชยา
ปฏิเสธว่าไม่ได้สั่งให้ทำเช่นนั้น ข้าพเจ้า
จึงได้ออกคำสั่งให้ไปจับตัวผู้ใหญ่มาน
คอตเต้กับพวกและสามารถจับตัวมาได้ ๑๕
คน จึงได้ผู้ใหญ่มานคอตเต้กับพวกให้แก่
เจ้าเมืองไชยาไปแล้ว

ต่อมาเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ เดือนเดียวกัน
เจ้าเมืองกลันตันกับรยาจางงได้ส่งนายอาด
มุซอ เปาะดรามันและเจ้ตงให้นำราษฎร
๓๐๐ คนพร้อมด้วยอาวุธปืน ๓๐ กระบอก
ข้ามมาทางฝั่งนี้ ให้รับชาวเปลือกชาวสาร์
และเรือ ๓ ลำ เจ้าเมืองไชยาสั่งให้ข้าพเจ้า
ไปจับตัวบุคคลที่ข้ามฟากนั้น แต่ข้าพเจ้า
ไม่สามารถจะทำได้ ฉะนั้นจึงขอทราบเรียน
มายังท่านเจ้าคุณได้ทราบ ถ้าหากท่าน
เจ้าคุณใคร่จะทราบเจ้าเมืองไชยามีคำสั่ง

(๑) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๒.

(๓) ตรงกับเดือนพฤศจิกายน.

(๔) ตรงกับเดือนกันยายน.

เช่นนั้นจริงหรือไม่ ขอได้โปรดสอบถาม
คนไชยิมหะหมัดดำและกับราชาอัคคูลาห์
พร้อมหนังสือฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้ส่ง
ทองคำหนัก ๑ ตาฮิล เป็นของกำนัลมายัง
ท่านเจ้าคุณด้วย

เขียน ณ วันพุธที่ ๒๗ เดือน ๘^(๑) ปีกุน^(๒)

ฉบับที่ ๑๐

หนังสือฉบับนี้จากข้าพเจ้า ควนเบฮาร์
ขอกราบเรียนมายังท่านเจ้าคุณ พระยา
เพชรบุรีให้ทราบถึงการปฏิบัติงานของคุณ
ดายา^(๓) และคุณอิน^(๔) พร้อมด้วยเจ้ยิด
ซึ่งได้รับคำสั่งให้ขึ้นไปเรียกรายาจางงและ
รายามุดดาพร้อมกับควนหลงนิกาจะให้ส่ง
มายังเมืองโกตาบารู พร้อม ๆ กับคน
ของฝ่ายข้าพเจ้าซึ่งมีควนหลงฮาหมัด
ควนหลงดามันและพรรคพวกนั้น บัดนี้
คุณดายา คุณอินและเจ้ยิดได้ไปเรียกตัว
มาแล้ว สำหรับคนของฝ่ายข้าพเจ้านั้น
เมื่อได้ถูกเรียกตัวโดยคำสั่งของท่านเจ้าคุณ
แม่ทัพ^(๕)ใหญ่แล้ว ต่างก็ได้ลงมาพร้อมกัน
เมื่อวันเสาร์ที่ ๔ เดือน ๘ และได้ไปคอยอยู่ที่
เชิงสะพานไม้ แต่ฝ่ายรายาจางงไม่มีใคร

ลงมาแม้แต่คนเดียว คนของฝ่ายข้าพเจ้า
ได้รอคอยอยู่ที่เชิงสะพานดังกล่าวจนกระ-
ทั่งค่ำ ต่อมาเมื่อวันอังคารที่ ๗ เดือน ๘
หลวงเสน่กับขุนวิจิตรวาทักได้ขึ้นไปเรียก
ตัวรายาจางงกับพรรคพวกอีกครั้งหนึ่ง แต่
ไม่มีใครยอมลงมา ตามที่ข้าพเจ้า
กราบเรียนมาเช่นนั้น ไม่มีความประสงค์
จะกล่าวได้ว่าร้ายผู้ใดเลย นอกจากว่า
จะขอรับรองให้ท่านเจ้าคุณกรุณาเรียกตัว
คุณอินมาสอบสวน เพราะว่าเขาเป็นคนของ
หลวงเสน่ เพื่อท่านเจ้าคุณจะได้ทราบถึง
การปกครองของฝ่ายข้าพเจ้าและของฝ่าย
พระยากลันตันแล้ว ท่านเจ้าคุณก็ได้
กราบเรียนไปยังท่านแม่ทัพใหญ่ให้ทราบ
ต่อไปว่า ฝ่ายไหนผิดและฝ่ายไหนถูก อีก
ประการหนึ่งข้าพเจ้าขอกราบเรียนให้ท่าน
เจ้าคุณได้ทราบว่า ภายในวันสองวัน
เกิดความปั่นป่วนขึ้น เนื่องจากราษฎร
ในเมืองกลันตันมีความหวาดกลัว ที่ได้
หลบหนีไปก็เป็นจำนวนมาก โดยทั้ง
บ้านเรือนและวัดควาย เพราะได้มีข่าวจาก
ฝ่ายพระยากลันตันว่า ท่านเจ้าคุณจะได้มา
จับราษฎรของข้าพเจ้าพร้อมกับตัวข้าพเจ้า

(๑) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๒.

(๓) ชื่อ คือ ขุนรายา.

(๔) คือ ขุนอินทร์.

(๕) คือ พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา จางวางพระคลังสินค้า ชื่อทิด เป็นน้องเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ).

ไป ทำให้ราษฎรพากันหลบหนีไปเป็นจำนวนมาก

พร้อมกับหนังสือ ข้าพเจ้าได้ส่งทองคำหนัก ๒ ตาฮัต มายังท่านเจ้าคุณให้ไว้เป็นที่ระลึก นอกจากนั้นมณฑล ๒๓๐ มัด หมากร ๔,๐๐๐ ลูก และส่วยยศ ๓ ตะกร้า.

เขียน ณ คันทองคาร ที่ ๗ เดือน ๘^(๑)
ปีฉลู^(๒)

ฉบับที่ ๑๑

หนังสือฉบับนี้จากข้าพเจ้า คณบดี ขอกราบเรียนมายังเจ้าเมืองสาวย ซึ่งเป็นพระบิดาที่มีความสุขุมรอบคอบเป็นที่โปรดปรานของพระอัครราชกุมาร ได้มีชัยบรรดาศักดิ์อันสูงส่ง ได้ทราบถึงเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองกลันตัน ระหว่างพระยาภักดีขันนฝ่ายหนึ่ง กับญาติพี่น้องของข้าพเจ้าอีกฝ่ายหนึ่ง สำหรับฝ่ายข้าพเจ้านั้น นอกจากพระเจ้าแล้วจะขอยึดท่านให้ได้เป็นที่พึ่งพาอาศัยตลอดไป เพราะว่าท่านได้เป็นเสมือนแพทย์ที่มีความสามารถเยียวยาและบำบัดโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ และทราบถึงพิษสงต่างๆ ได้อย่างดี ข้าพเจ้าขอกราบเรียนให้ท่านทราบว่า หลังจากฝ่ายสยามได้มาเจรจาไกล่เกลี่ยแล้วการรบพุ่งในเมืองกลันตันก็ได้หยุดลง แต่ต่างฝ่ายต่างก็ยังคุมเชิงกันอยู่ในเขตของตน

ฝ่ายคณเบซาร์ กำปงเลาต์ ยังคงอยู่ตามบริเวณฝั่งทางนี้ และคณหลวงอาหมัดกับข้าพเจ้าได้ยึดบริเวณทางภูเขาตลอดจนถึงแม่น้ำซึ่งตรงกันข้ามกับเขตของพระยาภักดีขันนไว้ ฉะนั้นถ้าหากจะมีการเจรจากันต่อไปอีก ขอท่านได้โปรดกรุณาให้ความช่วยเหลือแก่ข้าพเจ้าและญาติพี่น้องฝ่ายข้าพเจ้าด้วย ฝ่ายข้าพเจ้าขอขอบความหวังทุกอย่างให้แก่ท่านคณพระบิดาทั้งใน โลกนี้และโลกหน้า

เขียน ณ วันอังคาร ที่ ๗ ปี.ศ. ๒๒๕๓^(๓)

ฉบับที่ ๑๒

หนังสือฉบับนี้จากข้าพเจ้า คณหลวงอาหมัด ผู้ไร้เกียรติทั้งอันแและเบาบัญญามีความเคารวักและซัดสน ขอกราบเรียนมายังเจ้าเมืองสาวยผู้ทรงไว้ซึ่งเกียรติยศชื่อเสียงเป็นที่โปรดปรานของพระอัครราชกุมาร มีความปรึชาสามารถในการปกครองซึ่งเต็มไปด้วยความเมตตากรุณาจนได้มีชัยบรรดาศักดิ์อันสูงส่งให้ทราบว่า ตั้งแต่ท่านได้จากเมืองกลันตันไปนั้นก็ได้เกิดอันตรายขึ้นมากในเมืองกลันตัน คือมีการวิวาทกันระหว่างคณโกตา คณเบซาร์ กำปงเลาต์ ทั้งสองพี่น้องและข้าพเจ้า สิ่งที่ทำให้ข้าพเจ้าคับอก

(๑) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๔.

(๓) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๖.

กับใจในขณะนั้น ก็เพราะไม่มีทั้งพงพาอาศัย
นอกจากท่านคนเดียว ผิดถูกชั่วดีอย่างไร
ก็หวังจะได้รับคำตักเตือนสั่งสอนจากท่าน
เท่านั้น แต่ปรากฏว่าขณะนั้นท่านไม่ได้อยู่ใน
เมือง ทำให้ข้าพเจ้าอยู่ด้วยความเศร้าโศก
ทั้งกลางวันและกลางคืน พร้อมด้วยระลึกถึง
ท่านอยู่เสมอ ถ้าหากว่าท่านยังอยู่ในเมือง
ข้าพเจ้าคงจะได้ทราบความเป็นไปและการ
ปกครองบ้านเมืองทางตะวันตก ถึงกระนั้น
ข้าพเจ้าก็ได้ทราบข่าวจากพวกพ่อค้าที่มา
ค้าขายยังเมืองกลันตันว่า ท่านมีความสุข
ถ้าราญต์พร้อมกับด้วยเกียรติยศชื่อเสียงเป็น
ที่เลื่อมใสกันทั่วทางตะวันตก ข้าพเจ้ารู้สึก
ปลื้มใจมากที่ได้ทราบข่าวเช่นนั้น ความ
โง่เขลาของข้าพเจ้านั้น ขอท่านได้โปรด
ช่วยแนะนำสั่งสอนให้ด้วย เพราะข้าพเจ้า
หวังจะได้รับความช่วยเหลือจากท่านทุก
ประการ

อนึ่ง ถ้าหากท่านได้มีความกรุณาแล้ว
ข้าพเจ้าใคร่จะขอข้อดีบุกราว ๒-๓ หาบตาม
ที่ท่านเห็นสมควร ส่วนราคานั้นข้าพเจ้าจะ
ได้จัดแจงไว้ทีหลัง

เขียน ณ วันจันทร์ที่ ๒๓ เดือนมกราคม (๑)

พ.ศ. ๑๒๕๓ (๒)

ฉบับที่ ๑๓

ข้าพเจ้า รายนาง (๓) มีเคหสถานอยู่
ณ กัวลาซารัก ซึ่งอยู่ด้วยเศร้าโศกตลอดวัน
ตลอดคืน ทั้งเป็นผู้ไร้เกียรติและมีความ
ขัดสน ขอมิหนังสือกราบเรียนมายังเจ้า
เมืองสายผู้เป็นญาติสนิทของข้าพเจ้า ซึ่ง
พระเจ้าได้ประทานพรจนได้รับเกียรติยศ
ชื่อเสียงทั้งในโลกันและโลกหน้าให้ทราบ
หนังสือฉบับนี้เป็นประหนึ่งตัวแทนของ
ข้าพเจ้าเข้ามากราบเรียนให้ท่านทราบว่า
หนังสือของท่านนั้นข้าพเจ้าได้รับแล้วด้วย
ความปลื้มใจ และได้ทราบข้อความทุก
ประการ ขอให้พระเจ้าจงตอบแทนใน
คุณงามความดีของท่าน สำหรับตัวข้าพเจ้า
ในขณะนั้นขอมอบให้ท่านเป็นผู้เจรจา กับคน
สยาม ข้าพเจ้ามอบความหวังให้แก่ท่าน
ผู้เดียว ไม่มีหนังสือส่งอีกแล้ว อีก
ประการหนึ่งถ้าหากข้าพเจ้าเป็นคนชั่วหรือ
อย่างไรเพียงใดนั้น ท่านเองก็ทราบดีแล้ว
ทุกประการ

เขียน ณ วันที่ ๓ เดือนราบีอุลอาวาล (๔)

พ.ศ. ๑๒๕๕ (๕)

(๑) ตรงกับเดือนกรกฎาคม.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๗.

(๓) คือ พระยาบาโย น้องชายพระยากลันตัน (หลง มหะหมัด) และเป็นอาของพระยากลันตัน (วันสะนิ ปากแดง).

(๔) ตรงกับเดือนกันยายน.

(๕) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๘.

ฉบับที่ ๑๔

ข้าพเจ้า รามมังโง มีเคหสถานอยู่ ณ กวัดาซารักในเมืองกลันตัน ซึ่งได้รับความเศร้าโศกทั้งกตางวันกลางคืน เป็นผู้ไร้เกียรติและขี้ด้น ขอมหนังสือกราบเรียนมายังเจ้าเมืองสายผู้เป็นญาติของข้าพเจ้า ซึ่งได้รับพรจากพระเจ้าจนได้รับเกียรติยศชื่อเสียงเป็นที่เลื่อมใสยกย่องไปให้ทราบว่ามีหนังสือฉบับนี้เป็น ประหนึ่งตัวแทนของข้าพเจ้าที่ได้เข้ามากราบเรียนให้ท่านทราบสาเหตุที่ทำให้ข้าพเจ้าต้องถอยออกไปนั้น เพราะข้าพเจ้าสั่งห้ามปรามลูกหลานทั้งหลาย แต่ไม่มีใครเชื่อฟัง ข้าพเจ้าจะเข้าไปภายในเมืองก็ไม่ได้ และอีกประการหนึ่ง ขณะนั้นคนสยามก็ได้เข้ามาถึงแล้ว ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงจำใจต้องถอยออกจากเมืองกลันตัน เนื่องจากมีความเกรงกลัวต่อพระอาญาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยอ้างว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ใหญ่ที่เกี่ยวของกับเรื่องราวที่เกิดขึ้น ดังที่ท่านทราบอยู่แล้ว ข้าพเจ้าจึงขอมอบความหวังทั้งหลายให้แก่ท่านได้ โปรดจัดแจงหาทางแก้ไขให้ได้เป็นที่พึ่งพาอาศัย ข้าพเจ้ายอมแล้วทุกประการ ท่านว่าชาวกลันตัน ท่านว่าคำกล่าว

อนึ่ง ตามที่ท่านได้สั่งให้ข้าพเจ้ากลับไป แล้วจะได้แต่งตั้งข้าพเจ้าให้เป็นเจ้าเมือง

ปัตตานี

ความจริงตรงกับความจริง

ปรารภของข้าพเจ้ามานานแล้ว และเป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าได้แสวงหาซึ่งตรงกับความจริงของท่าน ข้าพเจ้าจึงขอขอบพระคุณมาเป็นอย่างสูง ข้าพเจ้ายินดีจะกลับแต่ในขณะนี้ขอได้โปรดให้อภัยแก่ข้าพเจ้า เพราะบ้านเมืองยังไม่มีความสงบเรียบร้อยจึงยังไม่กลับไปไม่ได้ อีกประการหนึ่งข้าพเจ้ายังมีความเกรงกลัวต่อคนสยามเป็นอย่างมาก พระเจ้าท่านทราบดีว่าข้าพเจ้ามีความเกรงกลัวถึงขนาดไหน ท่านเองก็ทรงทราบอยู่แล้ว ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงหวังจะได้ท่านเป็นที่พึ่งพาอาศัยตลอดไป

เขียน ณ วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ เดือนราษี-
อุตุอาศวี(๑) ปี.ศ. ๑๒๕๕(๒)

ฉบับที่ ๑๕

ข้าพเจ้า ควนเบซาร์ กำปงเลาต์ ผู้เป็นประหนึ่งลูก ขอมหนังสือกราบเรียนมายังเจ้าเมืองสายให้ทราบว่า หนังสือของท่านซึ่งควนหะยี่ ข้าซุดิน ถอนไปนั้น ข้าพเจ้าได้รับและทราบความประสงค์ของท่านทุกประการแล้ว ตามที่ท่านได้สั่งให้ข้าพเจ้ากับพน้องทั้งสามคนไปยังเมืองสายนั้น ถ้าไม่มีอุปสรรคขัดขวางแล้ว ข้าพเจ้าพร้อมที่จะออกเดินทางขึ้นไปทันที ขอโปรดอย่า

(๑) ตรงกับเดือนตุลาคม.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๙๘.

ได้คิดระแวงสงสัยข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้าทั้ง
สามหวังจะยึดท่านเป็นทพเป็นประหนึ่งพระ
บิดาของข้าพเจ้าเองตลอดไปทั้งในโลกนี้
และโลกหน้า คุณงามความดีของท่านที่ได้
กระทำไว้แล้วนั้น เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าทั้งสาม
ไม้อาจจะหาสิ่งตอบแทนได้เลย นอกจาก
พระเจ้าเท่านั้น

เขียน ณ วันจันทร์ที่ ๒๘ เดือนราบิอุล-
อาเคร์^(๑) ปี.ศ. ๑๒๕๕^(๒)

ฉบับที่ ๑๖

ข้าพเจ้า ดอนเบซาร์ ก่าปงเลาต์ ขอ
หนังสือกราบเรียนมายังเจ้าเมืองสาย ซึ่ง
พร้อมมุลด้วยขอเสด็จเกียรติยศได้รับพรจาก
พระอลงกาห์เป็นทพเชิดชูของปวงชนทั้งหลาย
ว่าเป็นผู้ที่มีความเมตตากรุณาต่อบรรดา
ผู้ยากจนและชาวต่างประเทศ จนเป็นที่
รักกันทั่วทุกมุมเมืองให้ทราบว่า ความ
ประสงค์ของข้าพเจ้าที่ได้นำหนังสือกราบ
เรียนมานี้ ก็เพื่อจะขอทราบข่าวคราวจาก
ได้เท่าเกี่ยวกับการปกครองของกรุงสยาม
ว่าเป็นไปอย่างไรบ้าง เพราะข้าพเจ้าได้
ทราบข่าวจากบุคคลเกาะเกาะเหล่านั้นว่า ชาว
สยามจะยกทัพเข้ามายังเมืองกลันตัน เพื่อ
จะให้ความช่วยเหลือแก่คนกลุ่มภายใน จะ

เท็จจริงอย่างไรนั้นขอได้ทำกรุณาได้โปรด
แจ้งความจริงให้ทราบด้วย สำหรับข้าพเจ้า
นั้นขอขุดได้เท่าเป็นทพ

นอกจากนั้น ตามคำบอกเล่าของเจียค
ทราบว่าการที่พระยาเพชรบุรีได้ยกทัพเข้า
ไปยังเมืองสายนั้น ก็เพื่อจะเอาตัวบรรดา
ชนชาวชนะและชาวปัตตานีที่ได้หลบหนีเข้า
ไปอยู่ในเมืองสาย ฉะนั้นถ้าหากว่าได้เท่า
สามารถจะยับยั้งพระยาเพชรบุรีได้แล้ว ขอ
ได้โปรดยับยั้งอย่าให้ท่านเข้ามายังเมือง
กลันตันด้วย เพราะราษฎรเมืองกลันตัน
กำลังหวาดกลัวท่านอยู่มาก เพียงแต่ที่พระ
ยาเพชรบุรีได้เข้าไปยังเมืองสายเท่านั้น มี
ราษฎรในเมืองกลันตันพากันหลบหนีไปแล้ว
เป็นจำนวนมาก เพราะการได้ร้ายของ
บุคคลกลุ่มภายในเหล่านั้นได้บังเกิดผลอย่าง
ใหญ่หลวง ในขณะที่เร่ได้เดินทางมาถึง
ที่นั้นปรากฏว่ามีราษฎรหลบหนีไปแล้ว
ประมาณ ๓๐๐ ครอบครัว

เขียน ณ วันอาทิตย์ที่ ๒๗ เดือนราบิอุล-
อาเคร์^(๓) ปี.ศ. ๑๒๕๕^(๔)

ฉบับที่ ๑๗

ข้าพเจ้า ดอนเบซาร์ ก่าปงเลาต์ ขอ
กราบเรียนมายังเจ้าเมืองสายได้ทราบว่า

(๑) ตรงกับเดือนตุลาคม.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕.

(๓) ตรงกับเดือนตุลาคม.

(๔) ตรงกับเดือน พ.ศ. ๒๓๗๕.

หนังสือคำสั่งของไต่เท้าที่ฝากไปกับวัน-
อุสมานนั้น ข้าพเจ้าได้รับแล้ว และทราบ
ในความประสงค์ของไต่เท้าทุกประการ ใน
หนังสือฉบับนั้นไต่เท้ายังได้แจ้งให้ข้าพเจ้า
ทราบว่าไต่เท้าได้ใช้หะยีซำชุดดินนำ
หนังสือคำสั่งของท่านเจ้าคุณพระยาเพชรบุรี
และเจ้าเมืองสงขลา^(๑) เรียกตัวข้าพเจ้าไป
พบท่าน ณ เมืองสาละ และยังมีข้อความ
อีกหลายประการ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอ
กราบเรียนให้ทราบว่า เมื่อได้รับคำสั่งให้
ข้าพเจ้าเดินทางไปยังเมืองสาละแล้ว ข้าพเจ้า
ก็เตรียมเรือพาหนะจะออกเดินทางทันที
แต่บังเอิญรายาไฮยา^(๒) ได้เดินทางมาจาก
สงขลาพร้อมด้วยหนังสือของท่านเจ้าคุณ
สั่งให้ข้าพเจ้ารอลงทมนั้นและเรียกตัวข้าพเจ้า
ให้เข้าไปยังเมืองสงขลา ด้วยเหตุเช่นนั้น
ข้าพเจ้าจึงจำต้องงดการเดินทางไปยังเมือง
สาละไว้ก่อน แต่ถ้าหากไม่มีอุปสรรคเกิดขึ้น
แล้ว ข้าพเจ้ากำหนดจะไปยังเมืองสาละ
ภายในเดือนยะมาคิดชะวาด^(๓) โปรดอย่า
คิดระแวงสงสัยข้าพเจ้าเลย ถ้าหากเกิดมี
อุปสรรคทำให้ข้าพเจ้าไม่สามารถจะเดินทาง
ไปได้จริง ๆ ข้าพเจ้าจะให้น้องชายของ
ข้าพเจ้าเข้าไปพบท่านเจ้าคุณพระยาเพชรบุรี
และเจ้าเมืองสงขลา

อนึ่ง ทางเมืองถลันตันในวันสองวัน
เกิดความวุ่นวายกันมาก เมื่อวันศุกร์ ที่ ๒๔
เดือนรอมบิฮุดฮาเคร์^(๔) ร่ายากถลันตันได้สั่ง
ให้ผู้ใหญ่บ้านคอเดาะนำราษฎร ๕๐ คน ข้าม
ฟากแล้วเกณฑ์ราษฎรทางฝั่งนี้ให้ข้ามไป
ฝั่งโน้น โดยบอกว่าราษฎรทางกำปงเจดัต
จะถูกจับตัวส่งไปให้แก่สยาม ผู้ใหญ่บ้าน
คอเดาะก็ได้มาเกณฑ์ราษฎรอ้างว่าเป็นคำสั่ง
ของรายาไฮยา ข้าพเจ้าจึงให้ควนไฮยิด-
มหมัดด้าและกับควนหลงไปสอบถามรายา
ไฮยาว่า เป็นความจริงหรือไม่ที่ท่านสั่งให้
ร่ายากถลันตันไปเกณฑ์ราษฎรทางฝั่งนี้ ก็ได้
รับคำตอบจากรายาไฮยาว่า ไม่ได้สั่งให้
กระทำเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ส่งพรรคพวก
ไปจับเอาตัวผู้ใหญ่บ้านคอเดาะ ด้วยพระ-
บารมีของไต่เท้าข้าพเจ้าจับตัวมาได้ ๑๕ คน
นอกจากนั้นหลบหนีไปหมด บุคคลที่จับมา
ได้นั้นข้าพเจ้าได้มอบให้แก่รายาไฮยาไปแล้ว
ต่อมาเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๖ เดือนรอมบิฮุดฮา-
เคร์ ร่ายากถลันตันกับรายาจาเงงได้สั่งแม่กอง
อาดและมุขอเปาะคารามันจึงก็นำราษฎร
ประมาณ ๑๐๐ คน พร้อมกับอาวุธขึ้น ๓๐
กระบอก ข้ามฟากมาทางฝั่งนี้แล้วรีบข้าม
ถ้ำขาวเป็ดอกและยึดเรือเอาไป ในเวลา

(๑) คือ พระสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) เจ้าเมืองสงขลา.

(๒) คือ พระยาไฮยา.

(๓) ตรงกับเดือนพฤศจิกายน.

(๔) ตรงกับเดือนตุลาคม.

เดี๋ยวกันนั้นรายาไชยาลังให้ข้าพเจ้าไปจับ
บุคคลที่บุกรุกเข้ามาใน แต่ข้าพเจ้าไปจับ
ตัวเขาไม่ได้

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอกราบเรียนให้ใต้เท้า
ทราบอีกว่า เงินเหรียญของพระราชบิดา
ผู้ล่วงลับซึ่งรายากันตันยังเก็บไว้นั้น มีทั้ง
หมด ๒๐ กาทะ ๆ ละมี ๑,๐๐๐ อัน และเครื่อง
แก้วอีก ๒ ชิ้น เป็นส่วนที่เหลือจากที่ใต้แบ่ง
ไปแล้วให้รายาลังงาร์ รายนะนังและ
พี่น้องของรายากันตันสมัยที่พระราชบิดา
ยังมีชีวิตอยู่ รายนันตันเคยสัญญาว่า
จะจัดการแบ่งให้แก่ข้าพเจ้าด้วย แล้วได้สั่ง
ให้ข้าพเจ้าเดินทางไปยังเมืองสยาม ถ้าหาก
เป็นความจริงแล้วใต้เท้าโปรดทราบเรียน
ไปยังท่านเจ้าคุณพระยาเพชรบุรีได้ทราบ
ด้วยว่า ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ได้รับส่วนแบ่ง
ที่ได้เรียนมาแล้ว ข้าพเจ้าขอขอบส่วนแบ่ง
นั้นให้แก่ท่านเจ้าคุณ แต่ถ้าไม่เป็นความจริง
โปรดอย่ากราบเรียนให้ท่านเจ้าคุณทราบเลย
สำหรับข้าพเจ้านั้นหวังจะยึดใต้เท้าคนเดียว
เท่านั้นเป็นที่พักในขณะนั้นและตลอดไป นอก-
จากนั้นถ้าหากใต้เท้าต้องการทราบคำสั่ง
ของรายาไชยาแล้วโปรดสอบถามใต้เท้าควน-
ไชยติมหาหมัดสาและ ข้าพเจ้าไม่อาจจะ
กราบเรียนให้ใต้เท้าทราบได้ทั้งหมด

อนึ่ง ข้าพเจ้าเปิดอกที่ลูกแม่ของอาลัยดเขา
ไปนั้น คือข้าวสารจำนวน ๓๐๐ ข้าวเปลือก
๒,๗๐๐ รวมทั้งสิ้น ๓,๐๐๐ กับเรืออกฉาหนึ่ง
เขียน ณ วันพุธที่ ๒๘ เดือนรอมบิลุด-
อาเคร์^(๑) ปี.ศ. ๑๒๕๕^(๒) เวลา ๕ โมงเช้า.

ฉบับที่ ๑๘

ข้าพเจ้า พระยากันตัน ขอหมั่นส่ง
กราบเรียนมายังเจ้าเมืองสายผู้เป็นอาของ
ข้าพเจ้า ซึ่งพร้อมมูลด้วยขอเสี่ยงภัยรศยศ
และอำนาจที่ได้รับพรจากพระเจ้าให้ทราบว่
หนังสือของท่านที่ให้อ่านอยู่มานั้นก็ไปนั้น
ข้าพเจ้าได้รับแล้วด้วยความรู้สึกยินดีและ
ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ข้าพเจ้าได้อ่าน
อย่างพิถีพิถันพิจารณาตั้งแต่บรรทัดแรกจน
บรรทัดสุดท้ายแล้วได้ทราบข้อความทุกประ-
การ ได้ความว่าท่านต้องการทราบเรื่องราว
เท่าที่ได้ตกลงกันแล้ว เพื่อท่านจะได้เอาไป
กราบเรียนให้ท่านพระยาเพชรบุรี เจ้าเมือง
สงขลา และท่านเจ้าคุณแม่ทัพใหญ่^(๓) ที่
เมืองสงขลาได้ทราบต่อไป และมีความ
ต่อไปว่าเกี่ยวกับรายาไชยาที่ลงไปว่าราช-
การในเมืองกลันตันนั้นได้ปฏิบัติหน้าที่ตรง
ตามความประสงค์ของท่านหรือไม่ ข้าพ-
เจ้าจึงขอกราบเรียนว่า ขณะที่ยายาไชยา

(๑) ตรงกับเดือนตุลาคม.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕.

(๓) คือ พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (หัต) จางวางพระคลังสินค้า เป็นน้องเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ).

ได้เดินทางมาถึงนั้น สุดด้านเทว(๑) น้องชายของข้าพเจ้าได้ลงมาจากภูเขาลูกแล้ว และทมนต่าง ๆ ก็ได้รับออกนอกหมด เรื่องราวต่าง ๆ นั้นขอได้โปรดถามวันอันต่อมาได้

ตามที่ท่านต้องการทราบกำหนดว่าเมื่อใดเรื่องราวจะเสร็จสิ้นกันเสียทีนั้น ข้าพเจ้าไม่อาจจะกำหนดวันที่แน่นอนได้ เพราะขณะนี้ข้าพเจ้ากำลังพยายามอยู่ ท่านเองก็คงทราบดีอยู่แล้วว่าชนบประเพณีของคนทางภาคตะวันตกนั้นมันยากอย่างไร

เขียน ณ วันศุกร์ที่ ๓๐ เดือนราษีอุตุอาเคร(๒) ปี.ศ. ๑๒๕๕(๓)

ฉบับที่ ๑๙

ข้าพเจ้า เจ้าเมืองกลันตัน ขอมีหนังสือแจ้งมายังเจ้าเมืองลำปางซึ่งเป็นญาติสนิทของข้าพเจ้า เป็นเจ้าเมืองที่มีใจโอบอ้อมอารี และเป็นที่รักใคร่ของบรรดาญาติมิตร อยู่ด้วยความผาสุกสมบูรณ์ให้ทราบว่า หนังสือของท่านนั้นข้าพเจ้าได้รับแล้วด้วยความยินดีเป็นอันมาก และได้อ่านตั้งแต่บรรทัดแรกจนถึงบรรทัดสุดท้ายด้วยความพิศุขใจพิจารณาอย่างรอบคอบ ข้าพเจ้าเห็นด้วยตามที่ท่าน

ได้เสนอแนะว่า เรื่องที่เกิดขึ้นในกลันตันนั้น มีทางจะแก้ไขได้ก็โดยรายามุดหรือข้าพเจ้าเดินทางไปยังเมืองยะไข่โดยตนเอง การติดต่อทางหนังสือกันนั้นไม่มีทางสำเร็จเป็นแน่แท้ให้ออกไปหนังสือคงอยู่อย่างนั้นไม่มีทางจะทราบเรื่อง ฉะนั้นเมื่อข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่านแล้ว ข้าพเจ้าก็รีบปรึกษากับรายามุด(๔) และตกลงจะให้เขาเดินทางไปยังเมืองยะไข่ แต่บังเอิญพระยาไชยาได้เดินทางมาถึงเมืองกลันตัน นำหนังสือของท่านเจ้าคุณสั่งให้พระยาจาง(๕) พี่ชายของข้าพเจ้าหรือตัวข้าพเจ้าเดินทางไปยังเมืองสงขลา การตกลงที่จะให้รายามุดเดินทางไปยังเมืองยะไข่ในครั้งนี้ต้องระงับไป

อนึ่ง ขณะนี้ข้าพเจ้ากำลังเดือดร้อนอยู่มาก ถ้าหากท่านอยากจะทราบเรื่องราวในเมืองกลันตันโดยละเอียดแล้ว โปรดสอบถามทวนหะยีซำซุดดินและเจ้าอุปการิม บุคคลทั้งสองพร้อมที่จะให้คำชี้แจงแก่ท่าน

เขียน ณ วันอาทิตย์ ที่ ๓๐ ราษีอุตุอาเคร(๖) ปี.ศ. ๑๒๕๕(๗)

(๑) คือ พระยาสุนทรวิศิษฐ์เจ้าเมืองตาก (ตวันตอกา).

(๒) ตรงกับเดือนตุลาคม.

(๓) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕.

(๔) คือ รายามุดา (ตวันมุด) เป็นน้องชายของพระยาปลื้ม (ตวันสะนิ ปากแดง).

(๕) คือ พระยาสุนทรวิศิษฐ์เจ้าเมืองตาก (ตวันตอกา) ตำแหน่งจางวาง.

(๖) ตรงกับเดือนตุลาคม.

(๗) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕.

ฉบับที่ ๒๐

ข้าพเจ้า ดอนเบซาร์ กำปงเจาค์ ขอมี
หนังสือกราบเรียนมายังเจ้าเมืองสายให้
ทราบว่า ข้าพเจ้าซึ่งนำหนังสือราชการ
ของเจ้าเมืองสงขลาให้มาใกล้เกลี่ยการวิวาท
กันระหว่างข้าพเจ้ากับรายากันตันนั้นได้เดิน
ทางมาถึงแล้ว เมื่อได้รับหนังสือราชการ
นั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็เลิกโดยทันทีพร้อมกับย้าย
ปืนใหญ่ออกจากที่นั้น และได้ทำการยิง
ออกเสีย ท่านข้าพเจ้าซึ่งนำหนังสือราชการ
มารับเดินทางไปยังภูเข่า เรียกให้รายาเป็นมัมมิง
รายามุดา และดอนหลงนิ ลงไปยังโกตาบารู
ในขณะเดียวกันท่านข้าพเจ้าก็ได้ส่งคนฝ่าย
ข้าพเจ้าซึ่งมีดอนหลงอาหมัด รายาจิ กอน
หลงคารามัน และพรรคพวกให้ลงไปยัง
กำปงเจาค์ ให้ลงไปพร้อมกับทั้งสองฝ่าย
หลังจากท่านข้าพเจ้าได้มีคำสั่งเรียกตัวแล้ว
คนฝ่ายข้าพเจ้าก็รีบลงไปโดยทันที คือ
ตรงกับวันเสาร์ ที่ ๓ เดือนราบีอุลอาเคร์^(๑)
และได้ไปถึงเชิงสะพาน แต่ปรากฏว่าคนของ
ฝ่ายรายาเป็นมัมมิงไม่มีใครลงไปตามคำสั่ง
ของท่านข้าพเจ้าแม้แต่คนเดียว บรรดาคน
ของข้าพเจ้าได้ชุมนุมรอคอยอยู่ที่เชิงสะพาน
ดังกล่าวตั้งแต่เช้าจนกระทั่งค่ำ แต่คนของ
ฝ่ายรายาเป็นมัมมิงก็ไม่ลงมา ต่อมาบรรดา
คนของข้าพเจ้าก็ได้เดินทางไปถึงกำปงเจาค์

ส่วนดอนหลงอาหมัดก็ยังครองคอยรายาเป-
นัมมิงอยู่ ซึ่งขณะนั้นก็ยังไม่ได้ลงมา ต่อมา
เมื่อวันอังคารที่ ๖ เดือนเดียวกัน หลงสนิ
กับเจ๊ะฮาร์เฟนได้ไปเรียกตัวรายาเป็นมัมมิง
อีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ไม่มีใครยอมลงมาเช่นกัน

ตามที่ข้าพเจ้าได้กราบเรียนมานี้ ไม่มี
เจตนาจะใส่ร้ายแต่อย่างใด ถ้าหากได้เท่า
ใครจะทราบความจริงแล้ว ขอได้โปรด
สอบถามดอนหลงนิ เพราะเขาได้ไปยังภูเข่า
ดังกล่าวพร้อมกับท่านข้าพเจ้า และได้เท่า
ใครจะได้ทราบว่าทั้งฝ่ายข้าพเจ้าและฝ่ายรายา
กันตันนั้นได้ปฏิบัติตามคำสั่งของท่านข้า-
พเจ้าแล้วเพียงใด เพื่อได้เท่าจะได้เรียนให้
ท่านเจ้าพระยาเพชรบุรีและเจ้าเมืองสงขลา
ได้ทราบความจริงต่อไปว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใด
ผิด สำหรับข้าพเจ้านั้นขอขุดได้เท่าที่เป็นที่พึง
ขอได้โปรดกระณาจัดการในเรื่องนี้ให้ด้วย
เพราะข้าพเจ้าไม่มีความรู้ในชนบประเพณี
ของสยาม ได้เท่าเท่านั้นเป็นประหนึ่งพระ
บิดาของข้าพเจ้าในท้องถิ่น

พร้อมกับหนังสืออื่น ข้าพเจ้าได้ส่งฝั
บาทหัตมายังได้เท่าณหนึ่ง เพื่อเป็นพระถัก
และแทนตัวข้าพเจ้า

เขียน ณ วันที่ ๗ เดือนราบีอุลอาเคร์^(๑)
ปี^(๒)

(๑) ตรงกับเดือนตุลาคม.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๙๒.

ฉบับที่ ๒๑

ข้าพเจ้า ทวนหงอฮาหมัด ซึ่งขณะนั้นอาศัยอยู่ในเมืองกตันตัน ขอหนังสือกราบเรียนมายังใต้เท้าเจ้าเมืองสายซึ่งกำลังปกครองอาณาบริเวณเมืองปัตตานีด้วยปรีชาสามารถจนได้บังเกิดความร่วมมือเป็นสุขให้ทราบว่า ข้าหลวงซึ่งนำหนังสือราชการของเจ้าเมืองสงขลาให้มาทำการไต่ถามถึงให้ข้าพเจ้าเลิกวิวาทกับรายากตันตันนั้น ได้เดินทางมาถึงแล้ว เมื่อได้ทราบข้อความในหนังสือราชการนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็เลิกวิวาทกับรายากตันตัน และได้ย้ายบ้านใหญ่ออกจากทมนพร้อมกับการหยุดยิงทันที ท่านข้าหลวงก็เดินทางไปยังภูเขากกุกหนึ่ง เพื่อเรียกให้รายาเปนมัง รายา-มดาและทวนหงอนิดลงไปยังโกตาบาร พร้อมกันนั้นท่านก็สั่งให้พี่น้องของข้าพเจ้าซึ่งมีทวนหงอดารามันและรายาจิกและพรรคพวกลงไปยังกำปงเจาต์ให้พร้อมกันทั้งสองฝ่ายเมื่อท่านข้าหลวงซึ่งเป็นตัวแทนของเจ้าเมืองสงขลาได้มีคำสั่งแล้ว คนของข้าพเจ้าก็รีบลงไปโดยทันที คือตรงกับวันที่ ๓ เดือนราบีอุลฮาเคร์^(๑) และได้ไปถึงเชิงสะพานแต่ปรากฏว่าฝ่ายรายาเปนมังไม่มีใครลงไปแม้แต่คนเดียว ข้าพเจ้าและพรรคพวกรอ

คอยอยู่ที่เชิงสะพานตั้งแต่เช้าจนค่ำก็ไม่มีใครลงมา ต่อมาพรรคพวกข้าพเจ้ามีทวนหงอดารามัน ทวนหงอนิดและทวนบัตได้เดินทางไปถึงกำปงเจาต์ ส่วนข้าพเจ้ายังคงคอยรายาเปนมังที่เชิงสะพานอยู่

ต่อมาเมื่อวันอังคารที่ ๖ เดือนเดียวกัน หลงสนักกับเจ๊ะฮาร์เฟนได้ไปเรียกตัวรายาเปนมังออกครึ่งหนึ่ง แต่ก็ไม่ยอมลงมา

ตามที่ได้กราบเรียนมานี้ ข้าพเจ้าไม่เจตนาจะกล่าวได้ว่าร้ายแต่อย่างใด ถ้าหากได้ทำอย่างจะทราบความจริงแล้ว ขอได้โปรดสอบถามทวนหงอนิด เพราะเขาได้ไปยังภูเขากกุกหนึ่งพร้อมกับท่านข้าหลวงเมื่อได้ทำไต่ทราบความจริงแล้วว่าทั้งฝ่ายข้าพเจ้าและฝ่ายรายากตันตันได้ปฏิบัติตามคำสั่งของท่านข้าหลวงไปแล้วเพียงใด ขอได้โปรดเรียนให้ท่านเจ้าคุณพระยาเพชรบุรีและเจ้าเมืองสงขลาได้ทราบความจริง เพื่อเจ้าเมืองจะได้ให้คำวินิจฉัยว่าใครถูกและใครผิด สำหรับข้าพเจ้านั้นขอได้แต่ทำไว้เป็นที่ฟังและขอได้โปรดช่วยจัดการในเรื่องนี้ให้ด้วย เพราะข้าพเจ้าไม่มีความรู้ในขอบประเพณีของสยาม

เขียน ณ วันอังคารที่ ๗ เดือนราบีอุลฮาเคร์^(๒) ปีกุน^(๓)

(๑) ฉบับนี้ไม่มีความเหมือนกับฉบับที่ ๒๐.

(๒) ตรงกับเดือนตุลาคม.

(๓) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๒.

ฉบับที่ ๒๒

ข้าพเจ้า ดอนเบซาร์ กำปงเลาต์ ได้มีหนังสือเรียนท่านเลี่ยมยตรา^(๑) ซึ่งได้มาว่า ราชการตามคำสั่งของท่านเจ้าคุณแม่ทัพ^(๒) ให้ทราบ ว่า เรื่องเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท ระหว่างข้าพเจ้ากับพระยาถนตันดังที่ทราบ อยู่แล้วนั้น ขอให้ท่านเลี่ยมยตราได้เจรจากับ ท่านเจ้าคุณแม่ทัพ ให้ได้รับความตามที่ข้าพเจ้า เคยกราบเรียนไปยังท่านเจ้าคุณแม่ทัพมา แล้ว ถ้าหากท่านเลี่ยมยตราได้เจรจาว่า ความจนลำเร้ง ข้าพเจ้ายินดีจะให้ทองคำหนัก ๓ ตายีล^(๓) แก่ท่านเป็นประจำทุกคราว ที่ข้าพเจ้าได้นำถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ข้าพเจ้าหวังจะได้รับ ความช่วยเหลือจาก ท่านเลี่ยมยตราเป็นอย่างยิ่ง คราวก่อนนี้ ข้าพเจ้ามอบความหวังให้แก่ท่านเจ้าคุณ แต่ บัดนี้เปลี่ยนมามอบความหวังให้แก่ท่าน เลี่ยมยตรา ขอให้เราได้มีการติดต่อกัน ต่อไป พร้อมกันข้าพเจ้าได้ส่งทองคำหนัก ๓ ตายีล ฝากมากับเจ๊ะยิด ขอให้ท่าน เลี่ยมยตรารับไว้ด้วย

เขียน ณ วันจันทร์ที่ ๗ เดือน ๗^(๔)

พ.ศ. ๒๕๕๕^(๕)

ฉบับที่ ๒๓

ข้าพเจ้า พระยาพิชัยภักดีศรีสุตตาน มหะหมัดรัตนชัยดิษฐ์นครบวรวงศ์ เจ้า เมืองกลันตันกับพระยาสุทรวิชัยศรีสุตตาน เทวามหาราช เจ้าเมืองจางวาง ขอม หนังสือกราบเรียนมายังหลวงทิพอักษร เลี่ยมยตราได้โปรดทราบทุกเจ้าพระยาแม่ทัพ ใหญ่ให้ทราบว่า ตามที่ พณฯ ท่านรับสั่ง ให้ขุนโยธาสมุทร มีหนังสือมายังข้าพเจ้า เป็นภาษามลายูสองฉบับและภาษาสยาม สองฉบับรวมสี่ฉบับนั้น ข้าพเจ้าได้รับแล้ว เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๒ เดือน ๗ และข้าพเจ้าได้ ทราบข้อความแล้วทุกประการ

ตามที่ได้สั่งให้ข้าพเจ้าเลิกทำการรบพุ่ง ถ้าหากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามก็จะได้ยกทัพลงมาปราบปรามนั้น วันที่ข้าพเจ้าได้รับหนังสือ ดังกล่าว ข้าพเจ้าก็สั่งให้คนฝ่ายข้าพเจ้า หยุดยิงทันที ห้ามทำการรบพุ่งตามสถานที่ ทุกแห่ง หลวงสุรเสน ขุนวิจิตรวาทิ กับ ขุนโยธาสมุทร ได้ถามข้าพเจ้าว่าจะปฏิบัติ ตามหรือไม่ ข้าพเจ้าตอบว่า ฝ่ายข้าพเจ้า ยอมแล้วทุกประการ หลวงสุรเสนบอกว่า ถ้าหากข้าพเจ้ายอมแล้ว ก็ขอให้รอถอนทัพ

(๑) คือ หลวงทิพอักษร เลี่ยมยตรากลาโหม.

(๒) คือ พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ทัต) จางวางพระคลังสินค้า เป็นแม่ทัพใหญ่ยกลงมาตั้งอยู่ ณ เมือง สงขลา.

(๓) ตายีล เป็นมาตราวัดน้ำหนักของมลายู ๑ ตายีล = $\frac{1}{10}$ ออนซ์ (น้ำหนัก ๑ ออนซ์ เท่ากับ ๑ ใน ๑๖ ของปอนด์).

(๔) ตรงกับเดือนมกราคม.

(๕) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕.

เสีย แล้วให้ควนหลงอาหมัด ร่ายยัค และ
พระยาจางง ได้ลงมาพร้อมๆ กัน ข้าพเจ้า
จึงบอกว่าฝ่ายข้าพเจ้าไม่ขัดข้อง แต่ว่าใน
หนังสือที่มามีถึงข้าพเจ้านั้น ไม่ได้สั่งให้
ข้าพเจ้ารอกอนทมน เพียงแต่ได้สั่งให้ลงไป
พร้อมๆ กันเท่านั้น ถึงกระนั้นข้าพเจ้าก็ยอม
เพราะมีความเกรงกลัว ต่อมาหลวงสรเด็น
สั่งให้ร่ายยัค หลงอินและคนของข้าพเจ้า
๕ คนขึ้นไปรอกอนทมน แล้วให้เขาตัวควนหลง
อาหมัดกับพรรคพวกและพรรคพวกของ
ร่ายยัคไปตม่นเพื่อต่อสู้กับพระยาจางง
ซึ่งกำลังมีดล้อมข้าพเจ้าอยู่ หลวงสรเด็น
ยังได้สั่งให้ขุนโยธาสมุทรกับแม่ทัพภักดี^(๑)
ขึ้นไปบอกให้พระยาจางงรอกอนทมนเสีย
พระยาจางงบอกว่าเขาไม่ขัดข้อง ถ้าฝ่าย
ควนหลงอาหมัดและพรรคพวกจะยอมลงไป
ยังทิศตะวันตกให้หมด พร้อมกับรอกอนทมน
เสียตามคำสั่งของแม่ทัพใหญ่ที่มีมายัง
พระยาจางง รุ่งขึ้นพรรคพวกของควนหลง
อาหมัดและร่ายยัคได้ลงมาเพียง ๓๐ คน
เท่านั้น ส่วนหนึ่งยังคงอยู่ในทมนพร้อมด้วย
ราษฎร และทมนก็ยังไม่วอกนอน ควนหลง
อาหมัดกับร่ายยัคก็ไม่ยอมออกมา ต่อมา
ได้มีคนมาบอกแก่ขุนโยธาสมุทรและแม่ทัพ
ภักดีว่า ควนหลงอาหมัดและควนเบซาร์
ไม่ยอมรอกอนทมน ในขณะที่เดียวกันฝ่าย

ควนหลงอาหมัดยังได้สร้างที่มั่นขึ้นใหม่อีก
๒ แห่ง พร้อมกับเสริมสร้างรั้วขึ้นมาอีก
ข้าพเจ้าบอกให้ขุนโยธาสมุทรไปด้วยตนเอง
ถ้าหากได้ไปตม่นแล้วก็จะได้ทราบความจริง
หนึ่ง เมื่อคราวที่เจ้าพระยานครได้ส่ง
นายต้นและเจ้หนูถือหนังสือราชการมาห้าม
ปรามก่อนนั้น ปรากฏว่าควนเบซาร์กับ
ควนหลงอาตได้เข้าตีเอาบริเวณปากน้ำมา
ครึ่งหนึ่งแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ข้าพเจ้า
ต้องเดือดร้อนมาก ข้าพเจ้าได้ทราบว่า
หลวงสรเด็นไม่ค่อยจะเชื่อฟัง และในขณะ
ที่หลวงสรเด็นถือหนังสือคำสั่งมาห้ามปราม
นั้น ฝ่ายข้าพเจ้าก็ยินยอมด้วยดี แต่ฝ่าย
ควนเบซาร์กับควนหลงอาหมัดได้ตีเอาบริเวณ
สระตะกิง ควนเตงาห์^(๒) ลูกรายบั้งโง
ก็ได้ตีเอาบริเวณตาโบะ ข้าพเจ้าก็ได้บอก
ให้หลวงสรเด็นทราบ แต่หลวงสรเด็นมิได้มี
หนังสือทราบเรียนมายังเจ้าพระยาแม่ทัพ
ใหญ่ได้ทราบแต่อย่างใด ทำให้ข้าพเจ้า
ต้องเดือดร้อนมาก ต่อมาหลวงพิทักษ์กับ
ขุนวิจิตรวาทได้มาสั่งห้ามและข้าพเจ้าก็ได้
ลงมาในคืนวันนั้น ฝ่ายควนเบซาร์ยังคง
ทำการยังอยู่ตามที่มั่นทุกแห่ง และได้ออกตี
เอาบริเวณปะเลาจนตงและตุนังปาก ข้าพเจ้า
ก็บอกให้หลวงสรเด็นทราบเช่นกัน ส่วน
หลวงพิทักษ์กับขุนวิจิตรวาทได้เดินทางกลับ

(๑) น่าจะเป็นชื่อ หลวงภักดีราชา.

(๒) คือ ตวันตาเงาะ บุตรชายพระยาบาโงย.

ไปแล้ว หตวงสรณ์ไม่ได้กราบเรียน เหตุการณ์เหล่านี้ให้เจ้าพระยาแม่ทัพใหญ่ ได้ทราบแต่อย่างใด ในการว่าราชการเขามีอคติ ไม่ได้บำเพ็ญตนเป็นผู้ใกล้ชิด

อนึ่ง ตามทมิฬหนังสือแจ้งมาว่ารายามุดา ที่กลับมาจากเมืองสยาม ได้ยึดเอาเรือนพักของน้องชายควนเบซาร์นั้น ข้าพเจ้าขอกราบเรียนว่าเป็นความจริง คือเมื่อปักกลดนั้น ข้าพเจ้าได้รับกับรายามังโง่ รายายัตเข้าข้างฝ่ายข้าพเจ้ารบกับควนตะโบ บุคคลทั้งสองหลบหนีไปอยู่ที่อื่นและรายายัตได้ยึดเอาเรือนพักของรายามังโง่ เมื่อรายามุดาซึ่งเป็นเพื่อนของรายามังโง่ กลับมาจากเมืองสยามทราบว่าบ้านของเขาถูกเผ่าจึงไม่มีบ้านจะอยู่ แล้วได้ไปเจรจากับพระยาจางให้ช่วยซื้อบ้านของรายามังโง่ให้แก่รายายัต พระยาจางก็ได้ซื้อบ้านของรายามังโง่มาได้สองหลัง ต่อมารายายัตได้ขายบ้านนั้นให้แก่รายามุดาในราคา ๓๐๐ เหรียญ รายามุดาก็ได้บ้านหลังนั้นโดยไม่ได้ไปบังคับเอาจากน้องควนเบซาร์แต่อย่างใด

เกี่ยวกับเรื่องข้าวสารนั้น ข้าพเจ้ากับพระยาจางได้ประกาศไม่ให้ราษฎรในเมืองทำการซื้อขายข้าวสาร แต่กับชาวมลายูและจีนไปซื้อข้าวสารของควนเบซาร์จนหมด

มีกัปตันปะตะ กัปตันซี้ และกัปตันซู พร้อมกับล่ามจีนสองคนไปเอาข้าวสารของควนเบซาร์ออกมาขาย ราคาทั้งข้าวจะไม่หมดหนึ่ง ตามที่ควนเบซาร์กล่าวว่าคุณศรีอินทรา^(๑) ได้ยึดเอาที่ดินของเขาไปนั้น ความจริงมีอยู่ว่าที่ดินนั้นเป็นของบิดาข้าพเจ้า รายาคำมะหัง^(๒) ได้ให้ราษฎรเข้าไปในอัครารอยชักหนึ่ง ฉะนั้นคุณศรีอินทราจึงมีสิทธิ์จะเอาที่ดินเหล่านั้นเพราะเป็นของบิดาของข้าพเจ้า ไม่ได้ไปยึดเอาจากควนเบซาร์

อีกประการหนึ่งฝ่ายควนเบซาร์ได้ระดมยิงมายังหมู่บ้านพรรคพวกของข้าพเจ้าติดต่อกันเป็นเวลาห้าวัน ข้าพเจ้าจึงสั่งให้ยิงโต้ตอบ เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ถ้าหากพบ ๆ ท่านใครจะทราบแล้วขอได้โปรดสอบถามหตวงทิพเจ้และเจ้สุไลมาน ซึ่งเคยถือหนังสือราชการมายังเมืองกลันตันคราวก่อนนั้น บรรดาอาณาประชาราษฎรทั้งจีนและมลายูต่างก็ทราบดีแล้วว่า ข้าพเจ้าและญาติพี่น้องไม่เคยใช้กำลังทำการรุนแรงมาก่อนเลย ข้าพเจ้าได้รับการแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เป็นเจ้าเมือง ฉะนั้นข้าพเจ้ากำลังปรึกษาว่าจะให้ควนเบซาร์ไปปกครองบริเวณเขตของรายามันดาหะรา และจะให้ตนหลงคารามันไปปกครองเขตของคำมะหัง และกำลังปรึกษา

(๑) คือ คุณศรีอินทราที่ประตามหามนตรี (ตัวนิมิก) เป็นพี่ชายพระยากลันตัน (ตัวนิสะนิ ปากแดง).

(๒) คือ พระยาตะมะหัง เป็นน้องชายพระยากลันตัน (หลง มะหะหมัด).

ว่าจะให้รายมุดากับคนคู่ศรีจะมีผู้นำราษฎรไปช่วยเมืองเคดาห์ ในขณะที่เดียวกันจนหลงอาหมัดและควนเบซาร์ได้คบคิดกันกับรายาจีจะฆ่าข้าพเจ้า เมื่อได้ทราบแล้วข้าพเจ้าจึงส่งพรรคพวกขึ้นไปจับกุมและจับเอาตัวมาได้ ๕ คน บุคคลเหล่านั้นบอกว่าควนเบซาร์คิดจะทำเช่นนั้นจริง เมื่อคนของข้าพเจ้าไปถามควนเบซาร์ก็ได้รับคำปฏิเสธ ข้าพเจ้าจึงได้สั่งให้ประหารชีวิตบุคคลที่จับมาได้คนเดียว เรืองนหลวงทพทราบ

ข้าพเจ้าขอกราบเรียนว่า ถ้าหากไม่เป็นการล่วงเกินข้าพเจ้าใครขอร้องให้เรียกตัวหลวงสรเณที่ส่งมาว่าราชการในเมืองกัตตันกลับไป และให้ส่งคนอื่นที่มีความซื่อสัตย์สุจริตไม่เข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมาว่าราชการแทน เนื่องจากข้าพเจ้าเพิ่งได้เป็นเจ้าเมืองใหม่ ๆ จึงไม่รู้ภาษาและขนบประเพณี ถ้ามีการผิดพลาดประการใดแล้วขอได้โปรดให้อภัยแก่ข้าพเจ้ากับพี่น้องทั้งด้วย พณฯ ท่านเท่านั้นเป็นผู้ที่ข้าพเจ้าหวังจะได้รับความช่วยเหลือและให้ความอารักขาแก่ข้าพเจ้า

อนึ่ง ขณะที่ได้รับหนังสือราชการนั้นทางปากนายนังไม่ได้เปิด ทำให้ข้าพเจ้าไม่สามารถจะจัดตั้งเลี้ยงอาหารให้แก่คนของ

ท่านข้าหลวงได้ ทำให้ราษฎรต้องเดือดร้อนมาก จะออกมาทำมาหากินเลี้ยงชีพก็ไม่ได้ ราษฎรของข้าพเจ้าที่ถูกควนเบซาร์จับตัวเอาไปนั้นมทงชาวสยามและชาวมลายู บางคนลี้ภัยอยู่กับฝ่ายข้าพเจ้า แต่ภรรยาไปอยู่กับฝ่ายควนเบซาร์ ควนหลงอาหมัดได้ยึดเอาเงินเหรียญจากบุคคลเหล่านั้น บางคนมี ๕ เหรียญบ้าง บางคนถูกริบไป ๕๐ เหรียญถึง ๓๐๐ เหรียญก็มี ได้ถูกตกลูกเมียเขาเอาไปเป็นภรรยา แม้แต่พระภิกษุสงฆ์ก็ยังถูกระชากรฆ่าเหลืองจนหนีขาด บ้านเรือนของพรรคพวกของข้าพเจ้าก็ถูกปล้นสะดมและเผาทำลายจนหมดสิ้น ปล้นเอาตัวควายไปขายแก่ชาวตรังกานและปะดะ^(๑) พฤติการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เมืองกัตตันต้องประสบความเสียหายอย่างมากมาแต่บัดนั้น ข้าพเจ้าจึงกราบเรียนมายัง พณฯ ท่านได้ทราบ สำหรับหลวงสรเณนั้นได้พูดเท็จกับข้าพเจ้าตลอดมา ทำให้เรื่องราวต้องยดย่อยจนกระทั่งบัดนี้ ข้าพเจ้าจะกราบเรียนให้มากความก็เกรงว่าข้าพเจ้าจะเป็นผู้กล่าวเท็จ จึงขอ พณฯ ท่านได้โปรดสอบถามขุนโยธาสมุทร ซึ่งเป็นผู้ทราบเรื่องดีจากชาวสยามด้วยกัน อนึ่ง ขณะนั้นควนเบซาร์กับควนหลงอาหมัดและราษฎรของคนกำลังเตรียมจะหลบหนี เมื่อใดกองทัพสยามมา

(๑) คำนี้จะเป็นพิสดาร หรือที่เรียกในพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ว่า วิสุตร เป็นท้องที่ต่อแดนกับปากน้ำสำราญแขวงเมืองตรังกาน ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระยาบาโงยหลอมหนีไปอาศัยอยู่.

ถึงพวกเขาจะหลบหนีออกไปทางทะเลและ
บรรดาเรือที่ท่ามกเขาไปเก็บซ่อนไว้หมด
ส่วนรายาบังโงนได้หลบหนีออกไปจาก
เมืองกลันตันแล้วพร้อมด้วยเรือ ๘ ลำ

เขียน ณ วันพฤหัสบดีที่ ๘ เดือน ๘ (๑)

ย.ศ. ๑๒๕๕ (๒)

ฉบับที่ ๒๔

ข้าพเจ้า สุตตานมหะหมัด เจ้าเมือง
กลันตัน ขอแจ้งมายังเจ้าเมืองยะหริ่งซึ่ง
กำลังปกครองเมืองยะหริ่งด้วยความปรีชา
สามารถเป็นที่รักใคร่ของอาณาประชาร
าชขอใหทราบทั่ว ถ้าหากไม่ขัดข้องแล้ว
กรณอบอกให้เรือของข้าพเจ้าเดินทางกลับ
ไปยังเมืองกลันตัน ข้าพเจ้าได้ทราบข่าว
ต่อมาว่า บรรดาชาวเมืองเคดาห์ได้หลบหนี
ออกจากเมืองปัตตานีไปแล้ว และกองทัพ
ของกรุงสยามก็ได้เดินทางมาถึงเมืองยะดา
ส่วนเมืองเคดาห์นั้นถูกเจ้าเมืองนครศรีธรรม
ราชยึดไปแล้ว จะเท็จจริงอย่างไรนั้น ขอ
ให้ท่านส่งข่าวมาให้ข้าพเจ้าได้ทราบด้วย

อนึ่ง การทะเลาะวิวาทระหว่างข้าพเจ้า
กับควนเบซาร์ กำลังเลวร้าย ขณะนี้ยังไม่
ยุติลง ควนเบซาร์กับพรรคพวกได้ทำการ

โจมตีข้าพเจ้า และข้าพเจ้ากับพรรคพวก
ก็ได้ออกต่อสู้เช่นกันและสามารถโจมตีฝ่าย
นั้นจนแตกกระจัดกระจายไป กำแพงทมน
ของรายาฮาหมัดได้ถูกทำลายลง แต่ควน
เบซาร์กับควนหลงอาหมัดได้หลบหนีไปตั้ง
รับใหม่บนภูเขาพร้อมด้วยรายาหมัดและ
คนกระทำความชั่วร้าย ส่วนบริเวณพื้นที่ตลอด
ฝั่งแม่น้ำนทงหมดตกอยู่ในกำมือของ
ข้าพเจ้าแล้ว คือตั้งแต่ปากน้ำเก่าจนถึงภาค
เหนือของกำแพงเลวร้ายรวมทั้งฝั่งนี้ด้วย

ข้าพเจ้าขอแจ้งมายังเจ้าเมืองยะหริ่งให้
ทราบเพียงเท่านั้น

เขียน ณ วันที่ ๒๘ เดือนมกราคม (๓)

ย.ศ. ๑๒๕๕ (๔)

ฉบับที่ ๒๕

ข้าพเจ้า นิละโบ ผู้เป็นหลาน ขอ
หนังสือเรียนมายังแม่กองละโบให้ทราบถึง
เรื่องราวที่กำลังเกิดขึ้น เพื่อจะได้เรียน
ให้บุตรของรายาทราบต่อไปว่า ขณะที่
ข้าพเจ้ากำลังอยู่ในเมืองสายเมื่อวันสองวัน
นี้ ก็ได้ทราบข่าวที่แน่นอนเกี่ยวกับความ
เป็นไปในเมืองกลันตัน คือได้มีคนเมืองสาย
คนหนึ่ง ชื่อปะถอหามะ ได้เดินทางเข้าไปยัง
เมืองกลันตันเพื่อไปรับแม่เขากลับมายัง

(๑) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕

(๓) ตรงกับเดือนกรกฎาคม.

(๔) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕

เมืองสาวย เขาได้นำข่าวมาบอกข้าพเจ้าให้ทราบว่า ในการรบพุ่งนั้นดังเกิดฝ้ายคนนอกเมือง^(๑) ไม่มีหวังจะชนะได้เลย การรบพุ่งกำลังติดพันกันอยู่อย่างรุนแรง โดยการโจมตีของฝ้ายคนภายในเมือง^(๒) ส่วนรายาบังโงกับควนหลงอาหมัดได้ถอยไปตั้งมั่นอยู่ที่ตำบลวังตังกักใกล้ฝั่งแม่น้ำซาร์ค แต่บุตรภรรยาของบุคคลทั้งสองยังคงอยู่ที่กำแพงเดาต์ การที่เขาต้องถอยนั้นว่ากันว่าเพื่อสะดวกในการสู้ต่อไป เพราะภูมิประเทศที่นั่นกว้างขวางดี และพรรคพวกของเขาจะได้ไปรับลูกเมียของตนเข้ามาทางเรือ แต่ผู้นำชาวบ้านบอกว่าเขาจะได้นำพรรคพวกย้ายไปอยู่เมืองสัดัด (มะตะกา) ส่วนควนเตงาห์ ลูกรายาบังโงยังคงอยู่ที่กำแพงเดาต์ แต่ราษฎรของเขาต้องเสียชีวิตหมด เท่าที่เหลืออยู่ก็ได้พากันหลบหนีหมด มีแต่เด็ก ๆ เท่านั้น เมื่อพ่ายแพ้แล้วบางคนก็โดดแม่น้ำนั้น ส่วนควนละไบนั้นยังคงอยู่กับรายาบังโงพร้อมกับควนหลงอาดี ควนเบซาร์ยังไม่ได้คิดจะขยับขยายอย่างไรเพราะแก้ไขไม่สำเร็จ อนึ่ง ภายในวันสองวันคนภายในได้จัดแจงการปกครองโดยรวบรวมบุคคลลงเข้าไป

ในคุก ยังไม่ทราบถึงความประสงค์ของพวกเขาในจะดำเนินการอย่างไรต่อไป ส่วนคนกูศรีอะมัดได้ รมบาดเจ็บทางคันซึ่งโครงและควนหลงตะม่งเสียชีวิต

ราษฎรของรายาบังโงและควนหลงอาหมัดที่ถูกพวกฝ้ายในจับได้ ๕๐๐ คน

เขียน ณ วันอังคาร

ฉบับที่ ๒๖

ข้าพเจ้า พระยาพิชิตภินทรภักดีศรีสุตตานมหะหมัดรัตนดินทรวงศ์ เจ้าเมืองตรังگان ขอแจ้งมายังพระยาพิพัฒน์^(๓) ว่าเมื่อวันที่ ๘ เดือน ๑๑ พระยาตรังگانได้ตั้งให้วันฮับดุตลาห์ เจ๊ะมหมุด อะด้าเมาะตันหน เจ๊ะมหมัดและเป๊ะอะจิ เดินทางเข้าไปยังเมืองสยามเพื่อเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์พร้อมกับนำต้นไม้เงินและต้นไม้ทองไปทูลเกล้า ฯ ถวาย เพื่อหวังในความพระมหากษัตริย์คุณจากถันเกล้าถันกระหม่อมเป็นการแต่งตั้งว่าพระยาตรังگانยังคงมีความจงรักภักดีต่อพระองค์โดยไม่เปลี่ยนแปลง ขออยู่ใต้ความอารักขาของเมืองสยามตลอดไป สำหรับพระยาตรังگانนั้นเมื่อได้รับความทุกข์ยากลำบากอย่างไรแล้ว

(๑) ฝ้ายคนนอกเมือง คือ ผู้คนของตงกูปะสา พระยาบาโงย ควนหลงอาหมัด และควันตาเงาะ ซึ่งเป็นบุตรของพระยาบาโงย ตั้งมั่นอยู่นอกเมืองกลันตัน.

(๒) ฝ้ายคนในเมือง คือ ผู้คนในเมืองของพระยาถันตัน (ควันสะนิ ปากแดง).

(๓) พระยาพิพัฒน์ เป็นคนละคนกับพระยาศรีพิพัฒน์ ซึ่งเป็นแม่ทัพยกออกมาตั้งอยู่ ณ เมืองสงขลา เพื่อรับการวิวาทรบพุ่งในเมืองกลันตัน.

ก็หวังในพระมหากรุณาธิคุณของพระเจ้าแผ่นดินสยามได้ช่วยเหลือปกป้องให้ พระยาตรังกราบทูลให้พระยาพิพัฒน์ช่วยบอกพระยา กลาโหมให้ทราบเรื่องต้นไม้ทองกับต้นไม้เงินด้วย และขอให้พระยาพิพัฒน์ช่วยเหลือพระยาตรังกราบทูลเพื่อเป็นที่วางพระราชหฤทัยของพระเจ้ากรุงสยามตลอดไปอีกด้วย เพราะพระยาตรังกราบทูลนั้นมีความประสงค์อย่างยิ่งที่จะขอมอบตัวให้อยู่ในความอารักขาของพระองค์ตลอดไป

เพื่อความเป็นมิตรไมตรีอันดี ข้าพเจ้าพระยาตรังกราบทูลส่งผ้าขนาดกลางยาว ๒๐ ศอก ๒ ไม้ และผ้าขนาดกลาง ยาว ๕๐ ศอก ๒ ไม้ และผ้าผืนยาว ๕๐ ศอก ๒ ไม้ และผ้าเจ๊ก ๒ ไม้ มาให้แก่พระยาพิพัฒน์ด้วย

เขียน ณ วันอังคารที่ ๓ เดือนรายับ^(๑)

ศ.ศ. ๑๒๕๕^(๒)

ฉบับที่ ๒๗

กระผม หะยัมหะหมัดสาและกลันตัน และมะหมัดสาและกูบรูตัน ขอกราบเรียนมายังตนกูฮูม (อาห์หม) และตนกูหะซันให้ทราบว่า กระผมได้รับหนังสือจากท่าน

ทั้งสองซึ่งแจ้งมาว่า ขณะนี้เมืองเคดาห์ได้ตกอยู่ในกำมือของท่านแล้ว และบรรดาคนสยามกับเจ้านายก็จะได้อพยพไปยังเมืองของตน ทราบว่าเป็นคำสั่งที่ได้รับมาจากกรุงสยาม ท่านเจ้าคุณแม่ทัพ^(๓)ที่เข้ามายังเมืองเคดาห์ก็ได้ยกทัพกลับไปยังเมืองสงขลาแล้ว ทราบว่าเจ้าเมืองเคดาห์ก็จะได้อพยพไปยังเมืองมะดาละ^(๔) ภายในเดือนสิบเช่นกัน และท่านยังได้สั่งให้กระผมออกไปบอกกล่าวแก่คนเมืองเคดาห์ที่หลบหนีเข้ามายังเมืองปัตตานีให้ทราบว่าผู้ใดประสงค์จะกลับไปยังเมืองเคดาห์ก็ขอให้รีบกลับไปเถิด บรรดาทรัพย์สินสมบัติที่ยังเหลืออยู่ อาทิ ข้าวสารและวัวควายท่านก็ยินดีจะคืนให้ทั้งหมด เมื่อได้ทราบข่าวเช่นนั้นแล้ว อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายก็มีความรู้สึกปลื้มใจและต่างก็ปรารถนาจะกลับไป มีประมาณพันสองพันคนคิดจะกลับไปภายในเดือนรายับ^(๕) และเดือนซาบาน^(๖)นี้ บางคนบอกว่าจะกลับไปทำนาและไปถือบวชในเมืองเคดาห์ สำหรับกระผมทั้งสองถ้าไม่มีอุปสรรคแล้วก็จะตั้งใจว่าจะไปถือบวชในเมืองเคดาห์เช่นกัน

(๑) ตรงกับเดือนมกราคม.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕.

(๓) คือ เจ้าพระยาบวรราชนครราชสีมา (น้อย) ยกลงไปตีเมืองไทรกลับคัมมาได้ ตนกูเด่นกับพวกพากันฆ่าตัวตาย.

(๔) น่าจะเป็นชื่อเมืองพัทลุง.

(๕) ตรงกับเดือนมกราคม.

(๖) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

ในขณะนั้นชาวเมืองเคดาห์ประมาณ ๖๐-๗๐ ครอบครัวพากันหลบหนีเข้าไปยัง ปูเลาบีง^(๑) บอกว่านครชายของปลัด เมืองเคดาห์ชื่อนายจันทร์และนายอินได้ ออกไปจับราษฎรในเมืองนั้นเพื่อจะส่งตัว ไปยังเมืองมะดาองพร้อมกับเจ้าเมืองเคดาห์ และบรรดาทนายสัมปตของราษฎรที่ หลบหนีไปนั้น ได้ถูกนายจันทร์และนายอิน ยึดเอาไปหมด ทราบว่าหลังจากท่านเจ้าคุณ แม่ทัพได้กลับไปยังเมืองสงขลาแล้ว เจ้า เมืองเคดาห์ก็ได้จับคณะกรรมการที่เจ้าคุณ แม่ทัพแต่งตั้ง ค่อมมากได้ส่งจับราษฎรเมือง เคดาห์อีก ราษฎรบางคนได้พากันหลบหนี ไปยังปูเลาบีง เมื่อได้ทราบข่าวเช่น นั้นจึงทำให้ราษฎรที่คิดจะกลับไปยังเมือง เคดาห์ชะงักงัน ฉะนั้น กระผมจึงอยาก จะทราบว่าเหตุใดจึงทำให้เกิดเรื่องเช่นนั้น และอยากจะทราบข่าวที่แน่นอนจากท่าน เล็กก่อน

เขียน ณ วันเสาร์ที่ ๓๐ เดือนธันวาคม^(๒)

ฉบับที่ ๒๔

ข้าพเจ้า พระยาพิพิธภักดีศรีสุตธาน มหะหมัดรัตนสุตสุนทรบรรพวงศ์ เจ้าเมือง กลันตัน ขอกราบเรียนมายังพระเสนามาตย

มนตรี^(๓) เจ้าเมืองนครได้ทราบข่าวข้าพเจ้า ได้ตั้งเจียรยามิดนำเรือของข้าพเจ้า ๓ ลำ เพื่อบรรทุกตัวกลับมาให้ท่านซึ่งท่านได้ตั้งให้ ข้าพเจ้าส่งไปจำนวน ๑๐๐ หาบ บัดนี้ข้าพเจ้า ส่งมาได้เพียง ๓๒ หาบ ที่เหลือจากนั้น ข้าพเจ้าจะได้ส่งมาภายหลังจนครบจำนวน ที่ท่านต้องการ ทราบว่าท่านจะได้นำถวาย แก่พระมหากษัตริย์ต่อไป ข้าพเจ้าขออภัย ด้วย สำหรับตัวข้าพเจ้านั้น ขอขยัดท่านและ พระมหากษัตริย์เป็นทพงและจะขออยู่ได้ ความอารักขาของพระองค์ท่านตลอดไปไม่ เปลี่ยนแปลง ด้วยอำนาจพระบารมีของ พระองค์ท่าน ทำให้ข้าพเจ้าและญาติพี่น้อง ได้อยู่ด้วยความผาสุก

อนึ่ง ตามที่ท่านได้ตั้งให้ข้าพเจ้าไป ปรีกษากับเจ้าเมืองไชยา^(๔) ให้ทำการจับกุม ควบคุมหลวงอาหมัด ควบคุมหลวงคารามัน ควบคุม สู่โงะบีง ควบคุมปลัด รายาจิ กนกอาลี ควบคุมหลวงอาดั้น ข้าพเจ้าได้ไปปรีกษากับ เจ้าเมืองไชยาแล้ว และตกลงจะดำเนินการ ทันทัน ในขณะเดียวกันควบคุมหลวงคารามันได้ หลบหนีไปอยู่ที่บ้านเบซตในเมืองตรังกานู ข้าพเจ้าตกลงกับเจ้าเมืองไชยาให้จับคนคิด ตามเป็น ๒ พวก พวกแรกให้ไปสกัดกันทาง

(๑) คือเมืองบีง หรือเกาะหมาก.

(๒) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์.

(๓) ชื่อนี้จะเป็น พระเสนหามนตรี ผู้ช่วยราชการเมืองนครศรีธรรมราช.

(๔) คือพระยาไชยา.

ทะเล และอีกพวกหนึ่งให้ติดตามไปทางบก
ให้เข้าจับกุมตวนหลงอาหมัด ตวนหลง-
ดำและกับตวนหลงอารามัน และให้ลุงของ
ข้าพเจ้าไปจับรายาจิกกับคนกูอาด พรอค
พวกได้ออกติดตามจนเข้าภายในเขตเมือง
ตรังกานู สำหรับลุงของข้าพเจ้านั้นเมื่อจับ
รายาจิกและคนกูอาดได้แล้ว ขอให้มอบ
บุคคลทั้งสองแก่เจ้าเมืองไชยาตันท์ การจับ
กุมครั้งนี้ หากได้ผลประการใดต่อไป ข้าพ
เจ้าจะได้กราบเรียนมายังท่านอีกครั้งหนึ่ง

ข้าพเจ้าได้สั่งเจะยามิดให้ซื้อข้าวสาร
จำนวนหนึ่ง และให้บรรทุกเรือกลับไป
ข้าพเจ้าขอความกรุณาจากท่านให้ช่วยเหลือ
เจะยามิดตามที่เห็นสมควร เมื่อเสร็จธุระ
แล้วขอให้ท่านสั่งเจะยามิดรีบกลับไปยัง
เมืองกลันตัน เพราะขณะนั้นกำลังจะเข้าฤดู
มรสุมเกรงว่าจะไม่ปลอดภัยในการเดินทาง
และอาจจะนำเรือเข้าสู่ปากน้ำกลันตันไม่
สะดวก.

เขียน ณ วันจันทร์ เดือน ๓๐ (๑) ปีกุน (๒)
เอกศก.

(๑) ตรงกับเดือนเมษายน.

(๒) ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๒

